

AHENK GAZETESİ BAŞYAZARI MEHMET ŞEVKİ ERTUĞRUL'UN SERBEST FIRKA HATIRATI VE TEK PARTİ DÖNEMİNE DAİR DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

AHENK NEWSPAPER EDITOR-IN-CHIEF MEHMET ŞEVKİ ERTUĞRUL'S
MEMOIRS OF THE FREE PARTY AND REFLECTIONS ON THE SINGLE
PARTY PERIOD

Fatih SELÇUK*

Geliş Tarihi/Received:29.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted:11.12.2024

SELÇUK, Fatih, (2025), "Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı ve Tek Parti Dönemine Dair Düşündürdükleri", Belgi Dergisi, S.29, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2025/1, ss. 161-193.

Öz

1930 yılının Ağustos ayında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından yakın dostu Paris Büyükelçisi Fethi Bey'e kurdurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, sebepleri ve sonuçlarıyla tek parti dönemi açısından bir kırılma olarak kabul edilmelidir. Tek parti dönemine dair araştırmalarda Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili geniş sayılabilecek bir literatür vardır. Bu geniş literatüre rağmen tek parti döneminin bu önemli aşamasına dair birinci el kaynaklar genellikle birbirini tekrar eder niteliktedir. Bu makalede İzmirli gazeteci, eğitimci ve siyasetçi Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Cumhuriyet Fırkası günlerine ait hatıratı ilk defa yayımlamak suretiyle literatüre katkı sunulmaktadır. Bu hatırat, diğer pek çok hatıratın farklı olarak kamuoyunu bilgilendirmek yahut bir dönemi aydınlatmak için kaleme alınmamıştır. Bu bakımdan hatıratın yazım süreci belirli bir arka plana ve neden sonuç ilişkisine sahiptir. İlk olarak 1939 Mart'ında genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adaylığı başvurusunda bulunan Mehmet Şevki Ertuğrul, bu girişiminde başarısız olduktan kısa bir süre sonra Muğla için yapılan bir ara seçimde şansını bir kere daha denemiştir. 1939 Kasım'ında Muğla için yaptığı adaylık başvurusunda, herkes için standart bir formalite olan başvuru evraklarını doldurmasının yanında, kaleme aldığı bazı diğer ek yazılarda kendisini parti nezdinde ön plana çıkaracak bilgiler sunmayı amaçlamıştır. Ertuğrul bu yazılarda bir yandan mesleki ve siyasi kariyerini anlatırken, diğer yandan da partiye bağlılığını kanıtlamak amacıyla, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu ve kısa bir süre sonra da belediye seçimlerine girdiği süreçte İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası için neler yaptığını anlatmaktadır. Bu yazılar arasında bulunan dokuz sayfalık bir daktilo metin, Mehmet Şevki Ertuğrul'un, istemeden de olsa, ardında bir Serbest Cumhuriyet Fırkası hatıratı bırakmasını sağlamıştır. Bu hatırat sayesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinin İzmir ayağının Cumhuriyet Halk Fırkası bir yerel göz tarafından nasıl görüldüğü anlaşılabilir.

Anhtar Kelimeler: *Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mehmet Şevki Ertuğrul, Tek Parti Dönemi, 1930 Belediye Seçimleri, Türk siyasi hayatı.*

*Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, fatihselcuk35@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-0505-0539>).

Abstract

Founded in August 1930 by President Gazi Mustafa Kemal to his close friend, Ambassador Fethi Bey of Paris, the Free Republican Party should be considered as a break in terms of the single-party period with its causes and consequences. There is an extensive literature on the Free Republican Party in studies on the single party period. Despite this extensive literature, first-hand sources on this important stage of the single-party era are often repetitive. This article contributes to the literature by publishing for the first time the memoirs of Mehmet Şevki Ertuğrul, a journalist, educator, and politician from İzmir, about the Free Republican Party days. Unlike many other memoirs, this memoir was not written to inform the public or to illuminate an era. In this respect, the process of writing the memoir has a certain background and cause-and-effect relationship. Mehmet Şevki Ertuğrul, who first applied for parliamentary candidacy from the Republican People's Party in the general elections in March 1939, tried his luck once again in a by-election for Muğla shortly after he failed in this attempt. In November 1939, in his application for candidacy for Muğla, in addition to filling out the application documents, which was a standard formality for everyone, he wrote some additional articles in order to provide information that would bring him to the forefront in the eyes of the party. In these writings, Ertuğrul describes his professional and political career and, in order to prove his loyalty to the party, he tells what he did for the Republican People's Party in İzmir during the period when the Free Republican Party was founded and shortly afterwards when he ran for municipal elections. A nine-page typewritten text found among these articles enabled Mehmet Şevki Ertuğrul to leave behind a memoir of the Free Republican Party, albeit unintentionally. Thanks to this memoir, it is possible to understand how the İzmir phase of the Free Republican Party experience was seen by a local Republican People's Party observer.

Keywords: *Free Republican Party, Mehmet Şevki Ertuğrul, Single Party Period, 1930 Municipal Elections, Turkish political life.*

Giriş

Tarih biliminin önemli kaynaklarından biri olan hatırat, kimi zaman diğer kaynakların söyleyemediklerini söylemekte, gösteremediklerini göstermekte, bazen ayna tutmakta, çoğu zaman da tamamlayıcı olmaktadır. Özellikle tarihçinin temel başvuru kaynaklarından olan arşiv belgelerinin yokluğunda hatıratın önemi daha da artmaktadır. Fakat hatıratın bir kişinin elinden çıkıyor oluşu, bu kaynakları öznel ve taraflı kılmaktadır. Ayrıca hatıratın sonradan üretilen metinler olmaları da içeriklerini doğal olarak etkilemektedir. Bu nedenle değerleri ancak kapsamlı bir tenkit ve analiz sürecinden geçirilebildiği ölçüde mevcuttur; aksi takdirde son derece yanıltıcı olabilmektedirler.

Hatırat, özellikle 20. yüzyılın başından itibaren Türk asker, siyasetçi, diplomat vb. kimseler arasında da yaygınlık kazanan bir yazım türü olmuştur. Hatırat kaleme alanların motivasyonunun genellikle bireysel rolleri yahut şahitlikleri olan olaylar hakkında bilgi vermek, kendilerini ön plana çıkarmak ya da aklamak veya birilerini suçlamak şeklinde olduğu söylenebilir. Hatırat çoğu zaman kişinin bizzat kendisi tarafından (yayımlanmak yahut yayımlanmamak şartıyla) kaleme alınmış, kimi zaman da röportaj şeklinde ikinci bir kişiye aktarılarak kayıt altına alınmış olabilir. Bunun üçüncü bir türü olarak hatırat bazen belirli bir amaç doğrultusunda ve son derece sınırlı bir kitle tarafından okunması için de yazılabilir. Bu tür bir hatırat yazımı bu makalenin ana konusunu oluşturmaktadır.

Bu makalede İzmirli gazeteci, eğitimci ve siyasetçi Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (SCF) dair hatıratı ilk defa yayımlanmaktadır. Bu hatırat, bizzat Ertuğrul tarafından kaleme alınmıştır. İzmir'de tanınan bir gazeteci olan Ertuğrul, SCF günlerinde İzmir Tayyare Cemiyeti Reisi sıfatını taşımasının yanında,¹ aynı zamanda CHF'nin (Cumhuriyet Halk Fırkası)² İzmir'deki kaza ve vilâyet idarelerinde de faal bir şekilde rol almış bir isim olarak ön plana çıkmaktadır.³ Ertuğrul, SCF günlerine dair kaleme aldığı hatıratını kamuoyuna sunmak veya gelecek nesiller için bir bilgi birikimi oluşmasını sağlamak için değil, 1939 Genel Seçimleri'nden kısa bir süre sonra Muğla için yapılan bir ara seçimde Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) milletvekili adayı olabilmek amacıyla partisine rüştünü ispat etmek için kaleme almıştır. Dokuz sayfadan oluşan bu daktilo metin, Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan CHP kataloğu içerisinde 1939 Genel Seçimleri için yapılan milletvekili adaylık başvuruları kutusunda bulunmaktadır. Hatıratın kime hitaben kaleme alındığına dair somut bir ibare bulunmamakla birlikte, milletvekili adaylarının belirlenmesinde doğrudan inisiyatif sahibi olan Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye ulaştırılması için CHP Genel Sekreterliği'ne iletildiği düşünülebilir. Hatıratta SCF'nin İzmir'deki faaliyetleri, SCF Başkanı Fethi (Okyar) Bey'in İzmir ziyareti ve burada yaşanan olaylar, 1930 Belediye Seçimleri'nin İzmir ayağı ve son olarak SCF'nin feshedilmesi süreci CHF'li ve aynı zamanda yerel bir göz tarafından aktarmaktadır.

1930 yılında bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından yakın arkadaşı Fethi (Okyar) Bey'e kurdurulan ve siyasi hayatı üç ay kadar süren SCF hakkında bugüne kadar bazı hatırat-eserler yayımlanmıştır.⁴ Fakat hadiseleri yerel bir partili

¹ *Milliyet*, 6 Eylül 1930.

² Cumhuriyet Halk Partisi'nin ismi 1935 yılında önce "*Cumhuriyet Halk Fırkası*" şeklinde idi. Bu sebeple dönemine göre yer yer fırka, yer yer parti şeklinde adlandıracağız.

³ Demet Öztekinli Vural, "İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu Ve Teşkilatlanması (1923-1938)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, 2017, s. 25, 39-40, 58.

⁴ Osman Okyar ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 65 vd.; Emine Gürsoy Naskali, *Celal Bayar Arşivinden Serbest Fırka Anıları*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2015; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul, 1969.

gözünden aktaran eser sayısı son derece azdır. SCF açısından bu fırkanın Antalya il teşkilatını kuran Burhanettin Onat'ın, Samsun il teşkilatını kuran Şefik Avni Özüdoğru'nun ve İstanbul il teşkilatının kurulmasında görev alan Süreyya İlmen'in hatıratı SCF tecrübesinin yerelden aktarımına birer örnek teşkil etmektedir.⁵ CHP açısından bakıldığında ise SCF günlerini yerelde bir CHP'li (o tarihte CHF'li) gözü ile anlatan müstakil bir hatırat henüz yayımlanmamıştır.⁶ Bu bakımdan Mehmet Şevki Ertuğrul'un hatıratı, SCF'yi CHF'li yerel bir gözün kaleminden aktaran ilk müstakil hatırat olma özelliği taşıması nedeniyle önemlidir. Bu hatıratın önemi, SCF'nin en etkin olduğu bölgelerden birisinin Batı Anadolu olduğu ve ayrıca SCF'yi sona getiren sürecin de Fethi Bey'in 1930 Eylül'ünün ilk haftasında İzmir ve akabinde Batı Anadolu'da yaptığı seyahatler ile başladığı düşünülürse, daha da artmaktadır.

Makale dört başlık olarak kaleme alınmıştır. Birinci ve ikinci başlıklarda Mehmet Şevki Ertuğrul'un 1939 Genel Seçimleri'nde İzmir ve hemen akabinde bir ara seçimde Muğla için yaptığı milletvekili adaylığı başvuruları, doğrudan Ertuğrul'un kaleminden çıkan belgeleri diğer kaynaklar ile sınamak suretiyle ele alınmıştır. Buradaki amaç, Ertuğrul'un İzmir ve özellikle de Muğla'dan yaptığı milletvekili adaylığı başvurularında neden SCF hatıratını bir dayanak olarak sunmak istediği sorusuna yanıt aramaktır. Bu soruya verilecek yanıt, SCF'nin yaklaşık on yıl sonra dahi zihinlerde nasıl bir yer ve anlam ifade etmiş olduğunu ortaya koymamıza yardımcı olacaktır.

Makalenin üçüncü başlığı Mehmet Şevki Ertuğrul'un 1939 Kasım'ında Muğla'daki ara seçim için milletvekili adayı olma girişimde sunduğu dokuz sayfalık metnin doğrudan aktarımından oluşmaktadır. Bu metin Ertuğrul'un dokuz sayfalık SCF hatıratıdır.

Makalenin dördüncü başlığı Mehmet Şevki Ertuğrul'un hatıratının değerlendirilmesine ve tartışılmasına ayrılmıştır. Makalenin bu bölümünde Ertuğrul'un hatıratı kronolojik bir şekilde tetkik ve tenkid edilmekte ve diğer kaynaklarla sınanmaktadır. Bu şekilde hatıratın mevcut literatür içerisinde doğruladığı ve yanlışladığı veriler tespit edilebilecektir. Ayrıca, ilk defa Ertuğrul'un kaleminden dökülen bazı ayrıntılar da SCF ile ilgili bildiklerimizimize katkı sunacaktır. Son olarak, ilgili döneme dair yerel bir gözlemcinin eylemleri üzerinden tümevarımsal değerlendirmeler yapma imkanı ortaya çıkacaktır.

A. Mehmet Şevki Ertuğrul'un 1939 Genel Seçimleri'nde Yaptığı Milletvekilliği Adaylık Başvurusu

Mehmet Şevki Ertuğrul 1892 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir. Asıl mesleği gazetecilik ve yazarlık olan Ertuğrul, idare, maarif ve iktisat üzerine eğitimler almış, İzmir'de Ticaret Mektebi'ni bitirmiştir. Kendi beyanına göre Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde İzmir'de Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının kuruluşlarında yer almış, daha sonra Büyük Millet Meclisi'nde grup katipliği görevini üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ise İzmir'de Halk Fırkası'nın (daha sonra CHF) Karantina Ocağı, Yalılar (bugünkü Güzelyalı) ve Karantina Nahiye Heyetleri Reisliği görevlerini üstlenmiştir. Bunların dışında İzmir'de çok sayıda okulda eğitim vermiş ve çok sayıda meslek cemiyetinde de faal rol almıştır. Bu siyasi ve mesleki kariyerinin yanında Ertuğrul'u İzmir ile asıl özdeşleştiren, İzmir'de

⁵ Naskali, *a.g.e.*; Abidin Temizer, Şefik Avni Özüdoğru'nun Serbest Fırka Hatıratı, 1. Baskı, Libra Kitapçılık, İstanbul, 2014; Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış Zavallı Serbest Fırka*, 1. Baskı, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul, 1951.

⁶ Daha sonra CHP Genel Sekreteri de olacak olan CHF Adana İl Başkanı Hilmi Uran'ın SCF döneminde Adana'da yaşananlara dair anlattıkları CHF'den yerel bir gözün aktarımına bir örnek olarak zikredilebilse de, bu konuyla ilgili müstakil bir hatırat değildir. Bkz. Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 193-202.

Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı ve Tek Parti Dönemine Dair Düşündükleri

yerel bir gazete olan *Ahenk*'te uzun yıllar sürdürdüğü başyazarlık görevi olmuştur. Ertuğrul *Ahenk* gazetesi ile o denli özdeşleşmiştir ki, zaman içerisinde İzmir'de "*Ahenkli Şevki*" adıyla anılır olmuştur.⁷ *Ahenk*'in yönetimi 1929 yılının sonlarında İzmir'deki yerel hükümet ile bazı sıkıntılar yaşamaya başlamış⁸ ve bu nedenle gazete 1930 yılının ilk günlerinde yayın hayatına son vermiştir.⁹ Ertuğrul'un gazetenin son dönemlerine kadar *Ahenk*'te yazmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰ *Ahenk*'in yayın hayatının son bulmasının ardından siyasi faaliyetlere yoğunlaşan Ertuğrul, İzmir'de kaza seviyesindeki CHF teşkilatlarında sürdürdüğü görevlerine devam etmiştir. 1930 yılının Ağustos ve Kasım ayları arasında üç ay kadar süren SCF tecrübesinden hemen sonra Ertuğrul, 1931 yılının Ocak ayında CHF İzmir Merkez Kaza (İlçe) İdare Heyeti üyeliğine, bir yıl sonra da CHF İzmir Vilâyet İdare Heyeti üyeliğine seçilmiştir.¹¹ Bunlara ek olarak, Ertuğrul'un üç seçim devresi boyunca İzmir Belediye Meclisi üyeliği ve aralıksız on bir yıl boyunca İzmir Vilayet Daimi Encümeni üyeliğinde bulunduğunu da eklemek gerekir. Bu bakımdan Ertuğrul'un, özellikle de 1930'ların ortalarına gelinirken, İzmir'deki CHF teşkilatı içerisinde faal bir isim olageldiği söylenebilir. Siyasi kariyerinin yanında Ertuğrul, 1935 yılında İzmir Ticaret ve Zahire Borsası Komiserliği görevini ifa etmeye başlamıştır.¹² Bu görevi en azından 1939 yılına kadar sürdürmüştür.¹³ 1939 yılına gelindiğinde milletvekili olmaya karar veren Ertuğrul, 1939 Genel Seçimleri'nde İzmir'den milletvekili adayı gösterilmek için CHP Genel Sekreterliği'ne başvuruda bulunmuştur.

Mehmet Şevki Ertuğrul'un milletvekili olmaya karar verdiği 1939 yılı, Türk siyasi tarihinde önemli bir sürecin temel taşlarının döşendiği bir döneme tekabül etmektedir. Ülkenin kurucu lideri Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihinde hayatını kaybetmesi ile birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), ertesi gün Malatya Milletvekili İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı olarak seçmişti. 1937 Eylül'ünde Atatürk ile yaşadığı bir anlaşmazlık nedeniyle 1925 yılından beri kesintisiz bir şekilde sürdürdüğü başbakanlık görevinden istifa etmiş olan İnönü, Cumhurbaşkanı olması ile birlikte dizginleri yeniden eline almak üzere kolları sıvadı. İlk olarak, İnönü'nün ardından Atatürk tarafından başbakanlığa getirilmiş olan Celal Bayar 11 Kasım 1938 tarihinde istifasını sundu. İnönü, kabineyi kurma görevini yeniden Bayar'a verdi. Bayar'ın bu ikinci kabinesinde İnönü'ye olan karşıtlığı ile bilinen Atatürk döneminin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras kabine dışı bırakıldı.¹⁴ İnönü bu şekilde kendi iktidarını oluşturma adımları atmasına rağmen, henüz CHP'nin Genel Başkanı değildi. Tek parti döneminde CHP Genel Başkanlığı, 1924 Anayasası'na göre yalnızca sembolik yetkiler ile yetinebilen Cumhurbaşkanı'na partiyi, parti üzerinden meclisi ve dolayısıyla da ülke idaresini dizayn etmesini sağlayan bir güç sağlaması bakımından son derece önemli, hatta vazgeçilmez bir makamdı.¹⁵ Bu nedenle İnönü'nün Cumhurbaşkanı

⁷ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1; *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

⁸ Zeki Arıkan, *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2006, s. 180-181.

⁹ Turan Akkoyun, "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 14, 1996, s. 102.

¹⁰ *Ahenk*, 30 Kânunuevvel [Aralık] 1929.

¹¹ Vural, *a.g.t.*, s. 39-40, 58.

¹² *Ulusal Birlik (İzmir)*, 20 Eylül 1935.

¹³ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

¹⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara, 1986, s. 23-173.

¹⁵ Cemil Koçak, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şeflik/Millî Şef", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, Cilt: 2, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 119-137; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 59.

seçilmesinden kısa bir süre sonra CHP, 26 Aralık 1938 tarihinde Olağanüstü Kurultay'a gitti. Bu kurultayda yapılan tüzük değişikliğiyle İnönü CHP'nin "*Değişmez Genel Başkanı*", Atatürk ise "*Partinin bânisi ve ebedî Başkanı*" oldu (mad. 2 ve 3).¹⁶ Böylelikle Türkiye'de İnönü liderliğinde "*Millî Şef Dönemi*"¹⁷ olarak da adlandırılan siyasi dönem başladı. Tüm bu ayrıntılar, 1939 Genel Seçimleri'nde yapılan milletvekilliği başvurularında kullanılan "*İsmet İnönü*" vurgusunun ve İnönü'yü ikna etme çabalarının anlaşılması bakımından önemlidir. Nitekim Mehmet Şevki Ertuğrul da bu tür bir tutumu benimsemiştir.

İnönü Cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP'nin Değişmez Genel Başkanlığı ünvanını da elde ederken, Bayar'ın henüz kurulmuş olan ikinci kabinesi yeni bir geçiş dönemine işaret ediyordu. Nitekim 1939 yılına girilirken İnönü, TBMM'yi baştan dizayn etmek üzere harekete geçti. Başbakan Bayar ve kabinesi 25 Ocak 1939 tarihinde TBMM'de istifasını sundu.¹⁸ Bu istifanın ardından yeni kabine Dr. Refik Saydam tarafından kuruldu. Aynı gün Cumhurbaşkanı İnönü'nün başkanlığında toplanan Parti Divanı seçimlerin yenilenmesi kararını aldı.¹⁹ 27 Ocak günü toplanan TBMM'de Başbakan Saydam hükümet programını okudu ve hükümet ittifakla güvenoyu aldı. Aynı toplantıda TBMM, bir gün önce Parti Divanı'nda alınan seçimlerin yenilenmesi kararı hakkında verilen teklifi oybirliği ile kabul etti ve 3 Nisan 1939 tarihinde yeniden toplanmak üzere dağıldı.²⁰ Aynı gün Dahiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı) valiliklere, ertesi gün de Parti Genel Sekreterliği illerdeki parti teşkilatlarına seçim için hazırlıklara başlanması talimatını verdi.²¹ Böylelikle, Mart ayında yapılması planlanan 1939 Genel Seçimleri için çalışmalar başladı.²² 10 Şubat 1939 tarihinde ülke genelinde birinci seçmenlerin listeleri tamamlandı ve bu listeler ertesi gün halkın görebileceği yerlere asılmaya başlandı.²³ Hükümetin yarı resmi yayın organı olarak görülen *Ulus* gazetesinin başyazarı Falih Rifkî Atay, seçimin sonucunu şimdiden açıklıyordu: "*Neticenin ne olacağı şimdiden tahmin olunabilir: Millî Şef İsmet İnönü'nün etrafında demir gibi millî bir tesanüd!*"²⁴

Bu seçime ilgi, önceki seçimlere göre biraz daha fazla görünüyordu.²⁵ CHP Genel Sekreteri Fikri Tüzer'in açıklamasına göre milletvekili adayı olmak üzere CHP'ye başvuranların sayısı 14 Şubat 1939 itibarıyla bin kişiyi geçmişti.²⁶ Bu sayı Mart ayına gelindiğinde 3.700'ü bulacaktı.²⁷ Bu yoğun ilgi arasında Parti Genel Sekreterliği, 18 Şubat 1939 tarihinde CHP'den milletvekili adayı olmak isteyenlerin nasıl başvurmaları gerektiğine dair bir tamim yayımladı. Bu tamimde, adaylık için başvuruda bulunmak isteyenlerin hangi seçim bölgesinde aday gösterilmek istediklerini ve ayrıca hangi seçim bölgelerinde güçlü olduklarını dilekçelerinde belirtmeleri, o ana kadar başvuruda bulunmuş olanların da dilekçelerini bu şekilde güncellemeleri isteniyordu.²⁸

¹⁶ C.H.P. Tüzüğü (Partinin Üsnomal Büyük Kurultayı Onaylamıştır), Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938, s. 3.
¹⁷ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, 1. Baskı, Kalite Matbaası, Ankara, 1974; Koçak, *Millî Şef I*; Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁸ Koçak, *Millî Şef I*, s. 173-228.

¹⁹ *Ulus*, 26 Sonkânun [Ocak] 1939.

²⁰ *Ulus*, 27-28 Sonkânun [Ocak] 1939.

²¹ Önder Duman, "Tek Parti Döneminde CHP'de Bir Parti İçi Demokrasi 'Denemesi': 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle 'İstişare'", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 26, Güz 2017, s. 214.

²² *Ulus*, 30 Sonkânun [Ocak] 1939; *Cumhuriyet*, 31 Sonkânun [Ocak] 1939.

²³ *Ulus*, 11-12 Şubat 1939.

²⁴ Falih Rifkî Atay, "Yeni Kamutaya Doğru", *Ulus*, 9 Şubat 1939, s. 1, 8.

²⁵ 1939 Genel Seçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçak, *Millî Şef II*, s. 30-40.

²⁶ *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1939.

²⁷ *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939; Fevzi Çakmak, *İzmir Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s. 281.

²⁸ *Ulus*, 18 Şubat 1939.

İzmir'de Ticaret ve Zahire Borsası Komiseri olarak görev yapan eski *Ahenk* gazetesi başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul da İzmir'den milletvekili aday olmak üzere başvuru yapanlardan birisiydi. Ertuğrul, ilk başvurusunu CHP Genel Sekreterliği'nin 18 Şubat 1939 tarihli tamiminden dört gün önce yapmıştı. Bir adet vesikalık fotoğrafın zımba ile tutturulduğu 14 Şubat 1939 tarihli başvuru yazısında Ertuğrul, iktidar ve maarif işlerinde partiye faydalı olacağını düşündüğünü ve bu düşünceden yola çıkarak milletvekilliğine aday olmak istediğini ifade ediyordu. Bunu söylerken Ertuğrul, daha önce (yani Atatürk döneminde) bu türde bir girişimde bulunmadığını da özellikle belirtme ihtiyacı hissediyordu.²⁹ Ertuğrul'un kendisinin de vurgulamaya çalıştığı şekliyle ilk defa 1939 yılındaki seçimlerde milletvekili aday olmak istemesi, İnönü ile birlikte yeni bir dönemin başlayacağına dair bir beklentiyle açıklanabilir. Ertuğrul'un bu makalede yer verdiğimiz hatıratında da görüleceği üzere, kendisi parti içerisinde hakkının yendiği kanısındaydı ve muhtemelen İnönü ile birlikte hak ettiği yerlere gelebileceğini umuyordu. Nitekim İnönü, 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada siyasi hayatta birtakım değişimlerin olacağını sinyali verecekti.³⁰ Milletvekili başvurularındaki yoğunluk da göz önünde bulundurulursa, İnönü ile birlikte bu yönde bir beklentinin yaygın olduğu söylenebilir.

14 Şubat 1939 tarihli dilekçesinden dört gün sonra Ertuğrul, CHP Genel Sekreterliğinin 18 Şubat 1939 tarihinde yayımladığı tamimin ardından kaleme aldığı 20 Şubat 1939 tarihli yeni dilekçesinde bir önceki metne bir madde daha ekliyor ve şöyle diyor: "4- Namzed gösterilmemi istediğim [istediğim] intihab dairesi (İZMİR) dir."³¹ Bu başvuru dilekçesinin yanında Ertuğrul, milletvekili aday olabilmek için kendisine bir dayanak olarak gördüğü hal tercümesini de Genel Sekreterliğe sunuyordu. Hal tercümesi, günümüz ifadesiyle, bir bakıma kişinin hem genel bilgilerini hem de siyasi ve mesleki kariyerini aktaran bir "CV" görevi görüyordu. Hal tercemesinde Ertuğrul, her şeyden önce, "Katıksız türk oğlu [oğlu] türk" olduğunu vurguluyordu; İzmir'de doğmuş, İzmir'de büyümüş ve hem İzmir'e hem de CHP'ye çok sayıda hizmette bulunmuştu. Bu hizmetlerini kanıtlamak için de bir yandan Milli Mücadele'de Ankara'da TBMM grup işlerinde vazife aldığını belirtiyor, diğer yandan da kuruluşundan beri bir parçası olduğunu ifade ettiği CHP'nin İzmir teşkilatında, Vilayet Meclisi'nde ve bazı hayır kuruluşlarında çeşitli idare görevlerinde bulunduğunu vurguluyordu. Ayrıca Ertuğrul, İzmir'de çeşitli liselerde öğretmenlik ve İktisat Vekaleti Teftiş Heyetlerinde bulunduğunu da ekliyordu. Tüm bu mesleki ve siyasi kariyerinin yanında Ertuğrul, ününü borçlu olduğu gazetecilik ve yazarlık geçmişinden de bahsetmeyi ihmal etmiyordu. Onbeş yıl boyunca *Ahenk* gazetesinde başyazarlık yaptığını ve sırf bu nedenle İzmir'de "Ahenkli Şevki" adıyla tanındığını ifade eden Ertuğrul, birkaç da eser sahibiydi. Halihazırda üstlendiği görev ise İzmir'deki Ticaret ve Zahire Borsası Komiserliği idi.³² Tercemenin asıl dikkat çekici kısmı ise Ertuğrul'un 1930 yılında üç ay kadar süren SCF tecrübesi esnasında yaptıklarına değinmek istemiş olmasıydı. Ertuğrul, hal tercemesinin üçüncü maddesinde şöyle diyor: "3 - Serbest fırka ile karşılaşıldığı [karşılaşıldığı] zaman izmirde zuhur eden geleyanlara [galeyanlara] ve husumetlere karşı partinin bana verdiği [verdiği] vazifeyi hayatımı istihkar ederek kemali[ye]le ifa ettim. Partime ve liderlerime karşı vaki husumetlere mukabele ettim."³³ Ertuğrul, bu ilk başvurusunun ardından CHP Genel Sekreterliği'nden kendisine gelen yeni bir tebligat üzerine, bu sefer 21 Şubat 1939 tarihinde kaleme aldığı yeni bir dilekçe ile, "hem müracaatımı tekid hemde [hem de]

²⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

³⁰ Koçak, *Millî Şef II*, s. 21-30.

³¹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

³² BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

³³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

istediğim [istediğim] intihab dairesini tasrih için yenilediğim [yenilediğim] ikinci vesikamı” ilişik olarak yeniden Genel Sekreterliğe sundu. Burada sunduğu yeni hal tercümesinde bir öncekine göre yalnızca bazı kelime farkları (Müdafaa-i Hukuk üyeliği ve *Ahenk* gazetesi başyazarlığı vurgusu) vardı.³⁴

Ertuğrul CHP’den milletvekili adaylığı için başvuru yaparken, nüfusun artışına da bağlı olarak İzmir için 14 milletvekilliği ayrılmış ve İzmir’deki seçim çalışmaları 11 Şubat 1939 tarihinde seçim defterlerinin yayınlanmasıyla başlamıştı. 15 Mart 1939 tarihinde yapılması planlanan ikinci seçmen seçimleri için İzmir’deki ikinci seçmen aday listesi 12 Mart’ta yayımlandı. 15 Mart’ta başlayan ikinci seçmen seçimlerinde İzmir’de katılım oranı %82 gibi yüksek bir oranda gerçekleşti. Sonuçlar aynı gün belli oldu.³⁵ Milletvekillerini seçecek olan ikinci seçmenlerin birinci seçmenler tarafından belirlenmesinin ardından CHP, ilk defa bu seçimde yeni bir uygulamaya giderek, bazı illerde milletvekili adaylarının belirlenmesinde o ildeki parti teşkilatlarının da görüşünü almak üzere “*istişare toplantıları*” düzenledi.³⁶ 28 ilde yapılan 22 Mart 1939 tarihli istişare toplantılarında ikinci seçmenler, aday gösterilmek üzere başvuran isimler hakkında partiye görüş bildirdiler. Bu iller arasında İzmir de bulunuyordu. İzmir Valisi ve CHP İl Başkanı Fazlı Güleç başkanlığında 22 Mart sabahı İzmir Halkevi’nde yapılan toplantıda, İzmir’den milletvekili adayı olmak için partiye başvurmuş olan 49 isim 1.327 ikinci seçmene sunuldu ve ikinci seçmenlerden bu isimler arasından seçim yapmaları istendi. Aynı gün tamamlanan istişare toplantılarının sonuçları kamuoyuna duyurulmadan doğrudan parti genel merkezine iletildi.³⁷ Böylelikle, ilk defa yapılan bir uygulamayla 28 ilde ikinci seçmenlerin görüş bildirdikleri milletvekilleri adaylarının belirlenmesinin ardından, 24 Mart 1939 tarihinde İnönü başkanlığında toplanan Parti Divanı, milletvekili adaylarını kamuoyuna resmen açıkladı.³⁸ 14 milletvekili kontenjanı olan ve ikinci seçmenlerin de görüşüne başvurulmuş İzmir için 14 milletvekili adayı belirlenmişti. Aday gösterilenler arasında ise Ertuğrul yoktu.³⁹ Ertuğrul’un adaylık başvurusu için CHP Genel Sekreterliği’ne hitaben kaleme aldığı dilekçenin en altına kurşun kalemle yazılan “241) rey almış; 23) uncu [üncü?]”⁴⁰ ifadesi, Ertuğrul’un İzmir’de yapılan istişare toplantısında 1.327 ikinci seçmenin 241’inin oyunu alarak 23. olduğunu ve kontenjana giremediğini göstermektedir.

B. Mehmet Şevki Ertuğrul’un Muğla Ara Seçimindeki Milletvekili Adaylık Başvurusu ve CHP’yi İkna Çabalarında SCF Etkeni

Ertuğrul’a göre İzmir’de ikinci seçmenlerin kendisini tercih etmemesi, yoklama listesinde belirtilen adresinin yanlış yazılmasından ve bunun da ikinci seçmenleri tereddüde düşüren bir etken olmasından kaynaklıydı.⁴¹ Yine de Ertuğrul kendi potansiyelinden son derece emindi ve tekrar denemek istiyordu. Fakat milletvekili olabilmek için başvurabileceği bir sonraki genel seçim 1943 yılında yapılacaktı. Bunun dışında tek alternatif, bir erken seçim ihtimalini saymaz isek, herhangi bir milletvekilinin hastalık, ölüm vb. durumlar nedeniyle

³⁴ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

³⁵ Çakmak, *a.g.e.*, s. 281; *Yeni Asır*, 15-17 Mart 1939.

³⁶ Duman, *a.g.m.*; Alexandros Lamprou, “Dilekçe Gönderme, İhbar ve Türkiye’de Tek Parti Döneminde Devlet-Toplum İlişkileri: 1939 Genel Seçimi Örneği”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, s. 93-128; Koçak, Millî Şef II, s. 31-32.

³⁷ Duman, *a.g.m.*, s. 214-221; Çakmak, *a.g.e.*, s. 282-283; *Yeni Asır*, 23 Mart 1939; *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939.

³⁸ Çakmak, *a.g.e.*, s. 283.

³⁹ *Yeni Asır*, 25 Mart 1939; Çakmak, *a.g.e.*, s. 285.

⁴⁰ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

⁴¹ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

milletvekilliğinin düşmesi neticesinde yapılabilecek bir ara seçim olabilirdi. Bu tür bir ara seçim 1939 genel seçimlerinde Muğla milletvekili olarak seçilen Dr. Hüseyin Avni Ercan'ın 27 Ekim 1939 tarihinde vefat etmesi nedeniyle Muğla'da gerçekleştirildi. TBMM'nin boşalan Muğla milletvekilliği için yeni bir kişinin seçilmesi kararı⁴² üzerine, kısa süre önce İzmir'den aday olmuş olan Ertuğrul, bu sefer Muğla için adaylığını koymaya karar verdi.⁴³ İzmirli bir kimse olarak bu şehirle özdeşleşmiş olan birisinin bir başka şehir için aday olması ilk bakışta garipsenecek bir durum olsa da, tek parti döneminde milletvekillerinin nereli olduğunun ciddi anlamda bir önemi olmadığı unutulmamalıdır.⁴⁴ Bu bakımdan Ertuğrul'un Muğla'dan milletvekilliği adaylığı başvuru yapmasının önünde doğrudan bir engel yoktu. Üstelik bu seçimde ikinci seçmenler ile bir istişare toplantısı yapılmayacaktı ve adayların belirlenmesi, daha önce de olduğu gibi, parti genel merkezinin -fakat daha çok Genel Başkan'ın- inisiyatifindeydi.⁴⁵ Bu sebeple parti yönetimini -aslında İnönü'yü- ikna etmek büyük önem arz ediyordu.

O tarihte CHP'de milletvekili adaylığı başvuruları için parti tarafından hazırlanan ve başvuru esnasında doldurulması istenen bir form bulunuyordu. Bu formda sol üst köşeye vesikalık fotoğraf koyuluyor, en üst kısımda tek bir cümle ile milletvekili olmak istenilen seçim bölgesi ve seçim dönemi belirtiliyor, hemen altında da "*Mebusluk Talebnamesi*" başlığı altında üç kısımdan oluşan bir şablon yer alıyordu. Şablonun birinci kısmında kişinin kimlik, ev ve iş adresi ve eğitim bilgileri, ikinci kısmında partiye kayıtlı olduğu yer ve faal görevi, üçüncü kısmında ise o tarihe kadar bulunulan memuriyetler, görülen fahri hizmetler ve parti içerisinde üstlenilen faal görevlerin belirtilmesi isteniyordu. Sayfanın en altında ise "*Verilecek cevapların, kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur*" ibaresi bir "*Hatıra*" olarak eklenmişti.⁴⁶ Bu ibarenin özellikle eklenmiş olması, milletvekili adayı olmak için başvuruda bulunan kişilerin kendilerini partiye ayrıntılı bir şekilde tanıtmak çabası içerisinde olduklarına işaret ediyordu. Ertuğrul, Muğla'daki ara seçimde CHP'den aday olmak isteyen diğer tüm adaylar gibi bu formu doldurdu ve imzaladı. Fakat buradaki bilgileri -formda belirtildiği üzere az ve öz yazılmak zorunda olduğu için- parti idaresini kendisini milletvekili adayı yapmaya ikna etmeye yeterli görmüyordu. Bu sebeple forma ek olarak kısa aralıklarla dört yazı daha yazdı. Bunlardan ilki CHP Genel Sekreteri'ne hitaben kaleme aldığı 18 Kasım 1939 tarihli bir yazıydı. İkinci yazı ise, doğrudan kime hitaben kaleme alındığı açık olmamakla birlikte, CHP Genel Sekreteri tarafından görüldüğüne dair bir ibare taşıyan 22 Kasım 1939 tarihli bir yazıydı. Bunu, yine CHP Genel Sekreteri tarafından görüldüğüne dair bir ibare taşıyan 23 Kasım 1939 tarihli bir diğer yazı izliyordu. 18 Kasım 1939 tarihli ilk yazısında Ertuğrul, "[...] *aşağıda hulasa ederek birer birer saydığım [saydığım] sebepler [sebepler] beni daima parti ve memleket hizmetlerinde hararetli istekle ve bir hak olarak sevk eylemekte [eylemekte] bulduğundan [bulduğundan] açık muğla [Muğla] mebusluguna [mebusluğuna] namzedliğimin [namzedliğimin] kabulünü istirham ediyorum.*" diyor ve hal tercümesini de ek olarak sunuyordu. Bu hal tercümesinde de daha önceki hizmetlerini anlattıktan sonra milletvekilliğini fazlasıyla hak ettiğini ima eden Ertuğrul, bu hak edişi doğrudan SCF günlerinde İzmir'de partisine gösterdiği sadakate bağlıyordu:

⁴² BCA Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Katalog No: 30-10-0-0, Kutu No: 76, Gömlek No: 501, Sıra No: 7.

⁴³ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1.

⁴⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 25; Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 324.

⁴⁵ C.H.P. Tüzüğü, s. 7-8; Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara, 1938, s. 8-9; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 1998, s. 262; Hakkı Uyar, *100 soruda Cumhuriyet Halk Partisi tarihçesi (1923-2012)*, 2. Baskı, Anka Yayınları, Ankara, 2014, s. 37, 42-43.

⁴⁶ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1.

"[...] Serbest fırkanın zuhuru anında partimiz ve liderimiz [İsmet İnönü] aleyhine kışkırtılan kesif kafiler izmir sokaklarını dolaşiyor, partiye filen [fiilen] hücumlar yapıyordu, liderimiz [İsmet İnönü] hakkında ateş püskürtülüyordu. Bu korkunc [korkunc] anlarda partimin şerefini, benliğini [benliğini] her isnaddan tenzih ederek korumakta [korumakta] ve liderimizin [İsmet İnönü] hususile halen hayatımızı işaretine amade bulundurduğumuz [bulundurduğumuz] büyük liderimizin erişilmez kemal ve faziletini müdafaaada hayatını ortaya atarak benden öne geçmiş bir kimse varsa mebusluk gibi yüksek bir hizmeti ona terk etmek itina ile saygı ile yerine getirilecek bir vazifem olur. [...]"⁴⁷

Devamında Ertuğrul, onca hizmetine rağmen hak ettiği yere gelemediğini vurgulamayı sürdürerek, eğer İnönü döneminde hak ettiği yere gelemeyecek ise bir daha ne zaman gelebileceğini soruyor ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile başlayan bu yeni süreci bir fırsat olarak gördüğünü açık bir şekilde ifade ediyordu: "[...] Ben in önü [Inönü] devrinde kanaat, ehliyet, rabita ve saygımın mebus olarak memlekete ve partiye faide [fayda] vermesini istemez ve temin edemezsem kimin devrinde temin edecek ve isteyeceğim [isteyeceğim?]. Ben onun bahası olmayan faziletinden, ciddiyet ve kemalinden onun için ve partim için işleyen kalbime emniyet ve huzur kuvvetini alamazsam elbet kimsesizliğime [kimsesizliğime] inanarak acı duyacağım [duyacağım]."⁴⁸

Ertuğrul, 18 Kasım 1939 tarihli bu yazısından dört gün sonra kaleme aldığı 22 Kasım 1939 tarihli –ve Başbakan Refik Saydam'a hitaben kaleme almış olduğunu düşünebileceğimiz- ikinci yazısında daha fazla ayrıntıya yer veriyordu. Bu yazısında da kariyerinden ve hizmetlerinden aynı şekilde bahseden Ertuğrul, SCF günlerinde İzmir'de partisi için nasıl bir fedakarlıkta bulunduğunu bir kere daha aktarma ihtiyacı hissediyordu. Ona göre 1930 yılında SCF adlı muhalefet partisi kurulduğu zaman İzmir'de herkes, hatta CHF'liler dahi bu yeni partiye katılmıştı. Saf halk "şimdi başımızda bulunan en büyüğümüz [büyüğümüz] (İNÖNÜ) aleyhine tahrik edil[miş]" olmasına rağmen, kendisi ve az sayıdaki arkadaşı, "İzmirde partinin vefakar mensubları [ve] inönünün şaşmaz ve sadık çocukları" olarak ölüm pahasına partilerini savunmuşlardı. Tüm bu fedakarlıklara rağmen "inönünün şaşmaz ve sadık çocukları", daha sonraları partide geri planda kalarak adeta üvey evlat muamelesi görmüşlerdi. Ertuğrul, tüm bu anlatıyı Muğla'daki ara seçimde gösterilmek istediği milletvekili adaylığına bağlıyor ve şöyle diyordu: "Ben sizi başvekil ve ya [veya] parti reisi olduğunuz [olduğunuz] için değil [değil], (İNÖNÜ) nün kamil, vefakar, merd [mert], asil ve sadık kardaşı [kardeşi], türk ciddiyet ve kemalinin timsali olduğunuz [olduğunuz] için rahatsız ediyorum. [...] MUĞLA [Muğla] intihab dairesinde [daireesinde] kudretiintihabiyem [kudret-i intihabiyem] vardır. Bunun için açık bulunan muğla [Muğla] mebusluğuna [mebusluğuna] namzedliğimi [namzetliğimi] diliyorum."⁴⁹

Ertuğrul'un Muğla'dan milletvekili adaylığı için başvururken özel olarak kaleme aldığı bu yazılar –ki üçüncü yazının da içeriği benzerdir-, Ertuğrul'un milletvekilliği konusunda ne denli ısrarcı olduğunu göstermektedir. Bu yazılarda Ertuğrul, hemen her partilinin yapması gereken şekliyle eğitimini, mesleki kariyerini ve partiye olan bağlılığını belirtmesi dışında, özellikle üç hususa vurgu yapmaktadır. Bunlardan birincisi, Ertuğrul'un onca fedakarlığa rağmen Atatürk döneminin CHP'sinde görmediği teveccühü şimdi İnönü ile başlayan yeni dönemde görmek istemesidir. Ertuğrul, İnönü dönemi ile birlikte bir yönde bir beklentiye girdiğini açık bir şekilde ifade etmektedir. İkincisi, -burada ayrıntılı olarak yer vermesek de- Milli Mücadele yıllarında yapılan vurgudur. Kişinin Milli Mücadele'de

⁴⁷ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

⁴⁸ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

⁴⁹ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

takındığı tutum ve aldığı pozisyon, aradan neredeyse yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen, önemini sürdürmektedir. Bu durum, Ertuğrul ile birlikte Muğla milletvekilliği için başvuruda bulunan diğer bazı kimselerin Milli Mücadele yıllarında neler yaptıklarına dair o günlere ait bazı belgeleri dilekçelerine ek olarak sunmalarından da anlaşılmaktadır.⁵⁰ Üçüncü ve en önemlisi, Ertuğrul, 1930 yılında SCF kurulduğu ve halktan destek gördüğü zaman kendisinin partisine nasıl bir sadakat gösterdiğini adeta bir kahraman edasıyla anlatmakta ve bunları milletvekilliği adaylığının kabulünde kendisini ön plana çıkaracak bir referans kaynağı olarak görmektedir. Dikkat edilecek olursa Ertuğrul, İzmir için yaptığı ilk başvuruda İnönü döneminin kendisine yarattığı beklentiye ve SCF günlerinde yaptıklarına dair kapsamlı bir anlatımda bulunmamıştı. Ertuğrul'un Muğla'daki ara seçimde bu yönde bir adım atmış olması, İzmir'de ikinci seçmenlerin kendisini tercih etmemesinden kaynaklı başarısızlığının ardından, inisiyatifin tamamen parti merkezinin elinde bulunduğu Muğla ara seçiminde işini şansa bırakmak istemediğini göstermektedir. Bu nedendir ki Ertuğrul, dördüncü bir yazı daha kaleme almıştır.

Ertuğrul, çok istediği milletvekilliğini elde edebilmek için adaylık başvurusu esnasında kaleme aldığı dördüncü ve son yazısını tamamen SCF günlerine ve kendisinin o günlerde İzmir'de oynadığı role ayırmıştır. 30 Kasım 1939 tarihli bu dördüncü yazının da kime hitaben kaleme alındığı somut bir şekilde belirtilmese de, yazının hemen başlangıcında kullanılan ifadelerden bunun CHF Genel Sekreteri'ne ve onun vasıtası ile de İnönü'ye ulaştırılması için kaleme alındığı düşünülebilir. Nitekim belgenin sonunda bulunan ibareler yazının 5 Aralık 1939 tarihinde CHP Genel Sekreteri tarafından görüldüğünü göstermektedir. Neticede, sırf milletvekili adayı olabilmek amacıyla kaleme aldığı bu yazı dizisinin dördüncüsü ile Ertuğrul, aslında istemeden de olsa, ardında SCF günlerinin İzmir ayağı hakkında ayrıntılı bir hatırat bırakmıştır. Ertuğrul'un tamamen şahsi bir amaç çerçevesinde kaleme aldığı bu dokuz sayfalık metin, 1930 Eylül'ünde SCF Genel Başkanı Fethi Okyar'ın İzmir ziyaretini ve 1930 Belediye Seçimleri'ni öncesi ve sonrası ile CHP'li bir kişinin gözünden anlatması bakımından önemlidir.

Bu noktada, Ertuğrul'un hatıratı ile alakalı olarak SCF döneminde oynadığı rolü milletvekili adaylık başvurularında özellikle belirtmesinin nedenleri üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. 1930 Ağustos'undan 1930 Kasım'ına kadar süren üç aylık ömrünün ardından SCF tecrübesi, o tarihe kadar tek başına iktidar olan CHP –o tarihte CHF- açısından, halkın hoşnutsuzluğunu ve CHP teşkilatlarının zayıflığını ortaya koyması bakımından büyük bir ders olmuştur.⁵¹ Bu bakımdan SCF tecrübesinin tek parti dönemi CHP'si için bir kırılma anı olduğu kadar aynı zamanda da unutulmayacak bir hatıra, hatta bir tür turnusol ölçütü olarak hafızalarda yer ettiğini söylemek çok yanlış olmayacaktır. SCF, CHP çevrelerinde o denli önemli bir hatıra olarak yer etmiştir ki, uzun yıllar sonra dahi bu konu, özellikle de o “buhranlı günlerde” SCF saflarında yer tutanlar, unutulmamıştır. Cumhuriyet Arşivi'nin CHP Kataloğunda bulunan 1940 tarihli bir belge bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. “23/8/[1]940 Cuma günü [CHP] Genel Sekreter[i] Erzurum Mebusu Dr. A. F. Tuzer[jin talebi üzerine”⁵² hazırlanan 156 sayfalık bir daktilo metin, 1930 yılında SCF teşkilatlarında bulunan kişilerin il ve ilçe bazında isim listesini barındırmaktadır.

⁵⁰ BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1.

⁵¹ Soyak, a.g.e., s. 430-436; Döndü Sena Göndürü, “1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, 2020, s. 123-152; Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi: 1908-1960*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 125-131; Esat Öz, *Türkiye'de Tek-Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınevi, Ankara, 1992, s. 116-121.

⁵² Ahmet Fikri Tüzer.

Bu listede her bir kişinin karşısına fişleme bilgileri yazılmış ve kişi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bilgilerin içeriğinden, bu listenin SCF günlerinde hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır. CHP Genel Sekreteri'nin 1940 gibi geç bir tarihte –yani SCF'den on yıl sonra- bu tür bir listeyi görmek istemesi SCF'nin zihinlerde tuttuğu yer ile ilgili tezimizi de doğrular niteliktedir.⁵³ SCF'nin CHP içerisinde on yıl sonra dahi hatırlandığını ortaya koyan bu belge, tıpkı Ertuğrul'un milletvekilliği başvurularında olduğu gibi partililerin adeta bir "sınav" gibi görülen SCF tecrübesi sırasında nasıl bir pozisyon aldıklarını ve partilerine nasıl bağlılık gösterdiklerini kanıtlamak ihtiyacını hissetme nedenlerini açıklamaktadır. Kısacası SCF tecrübesi, partinin bu yönde açık bir talebi olmamasına rağmen, milletvekili adaylık başvurularında kişilerin kendilerini partiye ispat etmek için açıklamak istedikleri bir hususlardan biri olmuştur.⁵⁴ Bu ayrıntılar, Mehmet Şevki Ertuğrul'un milletvekili olmak için yaptığı başvuruda, neden SCF hatıratını vurgulu bir şekilde anlatmak istediği sorusunun bir diğer cevabını oluşturmaktadır.

C. Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmed Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı⁵⁵

"İzmir: 30/II[11]/[1]939

Aziz üstadım, muhterem liderim.

Büyük babamıza bir arıza takdim etmeği [etmeği] tasmin etmiş [tasarlamış] idim. Fakat şefim olmanız itibari[yle]le münasib [münasip] görüb [görüp] görmeyeceğinizi [görmeyeceğinizi] takdirde tereddüde düşdüğüm [düştüğüm] cihetle ciddiyet ve kemalinizden istiane ederek maksadımı yüksek vasitanızla arz etmeyi muvafık buldum. Affınızı dilerim.

⁵³ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 435, Gömlek No: 1804, Sıra No: 1. Bu belgeye dikkatimizi çeken Sayın Şavgu Aydın'a teşekkür ederiz. İlgili belgenin ilk defa Cemil Koçak tarafından yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 511-611. Esasen bu tür bir liste SCF kendisini feshetmeden bir gün önce, 16 Kasım 1930 tarihli ve "zata mahsus" ibareli bir yazıyla, Dahiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü (Kaya) Bey tarafından CHF Genel Sekreterliği'ne iletilmişti. Bu liste, SCF'ye üye olanlara dair yapılan fişlemelerin daha o günlerde kayıt altına alındığını bir kere daha göstermektedir. Bkz. *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 435, Gömlek No: 1805, Sıra No:1.

⁵⁴ Bu konuda kaleme alınan bir yüksek lisans tezi bu savı iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Bkz. Yağız Demir, "Milli Şef Döneminde Chp'de Mebusluk Başvuruları ve Siyasi Kültür (1939-1950)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2020. Şunu da ifade etmek gerekir ki, SCF'nin büyük beklentilerin ardından adeta bir hayal kırıklığı şeklinde tezahür eden akıbeti, yalnızca CHP içerisinde değil, kamuoyunun genelinde de uzun yıllar unutulmamıştır. Ne zaman yeni bir parti kurulacak olsa, akla ilk olarak SCF ve onun akıbeti gelmiştir. Örneğin Cumhuriyet Türkiye'sinin SCF'den on beş yıl sonra ilk defa çok partili siyasi hayatı tecrübe ettiği 1945-46 dönemlerinde Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti gibi yeni siyasi partiler kurulduğu zaman, kamuoyunun önemli bir kısmı bu partileri de tıpkı SCF gibi gelip geçici bir süreç olarak görmüş ve kısa sürede sona ereceği endişesiyle bu partilere katılmakta uzun süre tereddüt etmiştir. Özellikle Demokrat Parti bu tür bir "muvazaa" (danişıklı dövüş) partisi olmadığını kanıtlamak için uğraşırken, CHP tarafı da bu yeni partilere SCF örneğini ve onun akıbetini yer yer hatırlatmıştır. Bkz. Cemil Koçak, *İkinci Parti: Türkiye'de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 371-377, 527-534, 677; Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 74-75; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*, Cilt: 1, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 83-84, 96.

⁵⁵ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1. Metnin başlığı bize aittir; başlıkta *Ahenk* gazetesi başyazarlığını vurgulamamızın sebebimiz Ertuğrul'un da yazısının sonunda kendisini bu sıfatla sunmasıdır. Nitekim SCF günlerinde de İzmir'de bu şekilde tanınıyor olması çok yüksek bir ihtimaldir. Metin o günün şartları gereğince yazım ve imla hatalarıyla doludur. Biz okuyucuyu yormamak adına cümle sonlarındaki nokta işaretinin ardından başlayan cümlelerin ilk harflerini büyük harfle başlatmak dışında metne en ufak bir müdahalede bulunmadık. Bunun yanında, burada dikkat çektiğimiz yazım hatalarının hemen yanında da doğru yazımlarını "[]" işaretleri içerisinde belirttik. Anlamını tam olarak çıkaramadığımız ifadelerin yanında da "[?]" ibaresini koyduk.

Bu arıza onun yüksek huzuruna benim tazim duygularımı, fevkalade sevgi ve rabitamı götüren, ona evladının huşu ile ap açık [apaçık] söylemek istediği [istediği] hakikatı nakl eden bir vasıta olacaktı. [olacaktı.]

Aziz üstadım.

Ben kendimi onun ve partinin öz evladı ad etmekteyim. Bunun tarihi ne bugün, nede [ne de] dündür. Bunun tarihi çok eskidir. Onun memleketde [memlekette] benim gibi belki hiç görmediği [görmediği] samimi evladlarında [evlatları da] çokdur [çoktur]. Bunlar onu ne reisicumhur nede [ne de] baş vekil [başvekil] olduğu [olduğu] için kendilerine baba edinmiş deyillerdir [değillerdir]. Onu, mücerred fazilet, ismet, ciddiyet ve kemalin atıye fer salan güneşi saydıklarından dolayı [dolayı] kendilerine baba edinmişlerdir. Ben o evladlardan [evlatlardan] biriyim. Benim tanıdığım [tanıdığım] kardaşlarımda [kardeşlerim de] var, ben o kardaşlarımı [kardeşlerimi] her şeyden çok ve her kasden [herkesten] fazla severim. Ben bu evladlığı [evlatlığı] kendime seadet [saadet] bildim, ve daima bu saadeti nefsimе kafi buldum. Hayatıma refaket [refakat] eden ve yegane saadetim olan bu evladlık [evlatlık] beni daima magrur [mağrur], müstagni [müstağni] ve kanaatkar yaşattı. Bu büyük baba, milli, siyasi, ictimai [içtimai] hayatımızın, inkilablarımızın [inkılaplarımızın], tasisatımızın [tesisatımızın] temellerine kendinden yani faziletten, ismetden, ciddiyet ve kemalden nur akıtırken bizlere bilmem daima onun için yaşamaktan [yaşamaktan] başka ne vazife terettüb eder. Onun riyaset ettiği [ettiği] parti dahilinde bu vazifeyi mütevaziane ifaya devam ettik. Günün birinde (Serbest fırka) adını alan bir parti ortaya çıktı. O zaman bu fırkaya bir takım tahrikatçılar [tahrikatçılar] katıldılar. Propagandaya rezilane bir ihtimamla devam ettiler. Husumet ve heyecan iki noktaya tevcih olunuyordu. Biri partimizin manevi şahsiyeti, diğeri [diğeri] onun aziz lideri. Şu bizim büyük babamız.

İzmir dehşet içinde kalmışdı [kalmıştı]. Büyük babanın ve partinin sadık ogullarından [oğullarından] başka parti çatısı altında kimsecikler kalmamışdı [kalmamıştı]. Tahrikatç[ç] ila[rın] peşlerine takılan safdil kafileler bu serbest fırkanın liderini karşılamaya [karşılamaya], dinlemeğe [dinlemeye] koşuyorlardı. Sokaklarda müstehcen sözler, bağrışmalar kaynayordu [bağrışmalar kaynıyordu]. (Kahr olsun halk fırkası... kahr olsun.... ayagımızda [ayağımızda] pabuç bırakmadı. Ve saire....)

Bu günlere kadar parti içinde (kurbanımız diye ?) partiyi aldatanlar hayallerinden geçen ikbale koşuyorlardı... Partinin bir vekilden fazla terfi ettiği [ettiği] kimseler aralarında vekaletleri paylaşıyorlardı. Mahalli hükümet [hükümet] tereddüde düşmüş, serbest fırkanın izmir idare heyetini teşkil edenlere karşı itina ile müsamahayı iltizama koyulmuştu. Kim bilir? Belki günün birinde memleket idaresinin bu fırkaya intikal edeceği [edeceği] zan edilmişdi [zannedilmişti]. Filhakika onların bu zanlarına vücut veren propaganda çok kuvvetli idi. Deniliyordu ki: [Deniliyordu ki:] ismet paşa vergileri çoğaltmış [çoğaltmış], inhisarlar vücuda getirmek suretile kazanç sahasını [sahasını] daraltmış, tazyik son haddini bulmuş, kimsenin ayagında [ayağında] pabuç bırakmamış.. İsmet paşanın bu halinden müteessir olan gazi, ismet paşayı çağırılmış [çağırılmış], halkın senden çektiği [çektiği] nedir[?]. Çekil istifa et. Demiş...? oda [o da]

- İstifa ederim amma [ama] senide [seni de] beraber sürüklerim. Cevabını vermiş.

Bunun üzerine gazi kızmış, fethi beyi çağırılmış [çağırılmış].

Haydi seni göreyim, demiş ve yanına kız kardaşını [kardeşini] vermiş ve sevdiği [sevdiği] arkadaşlarındada [arkadaşlarına da] onunla beraber olmalarını tavsiye etmiş. Bunun

için serbest fırka teşkil olunmaga [olunmaya] başlanmış, teşkilat tamamlanınca gazi bu fırkanın başına geçecekmiş..?

Gazetlerin [Gazetelerin] o zamanlara aid [ait] nushalarıda [nüshaları da] bu uydurmanın sıhhatına yalnız safdilleri inandırabilecek şuursuz yazı ve resimlerle dolu idi. Bu fırka liderlerinin gazi ve hemşiresi[y]le beraber çekilmiş çeşid [çeşit] resimleri bunlara mütaallik sütun yazılar, gazetelerin sermayesi olmuştu [olmuştu]. O tariha [tarihe] kadar fırkamızın neşir vasıtaları gibi görünen gazetelerden bir kısmı fırkamızı ve onun aziz liderini tenkide, ve yine fırkamıza mensub [mensup] gibi görünen bazı [bazı] kimselerde [kimseler de] zelil bir ihtirasla safdil halkı tahrike ve bu yeni partinin teskinihtirasa [teskin-i ihtirasa] yarayacak mevkilerini tutmaga [tutmaya] koyulmuşlardı. Ateş püskürüyorlar, mümkün olabilen cüretle safdilleri ayaklandırmaya devam ediyorlardı. Mahalli müsamahada [müsamaha da] bunların cüretini arttırıyordu. Bunlar hep izmirin alsancak sahasında toplandılar. Liderleri [Fethi Bey] söyledi. Onlar dinlediler... Yaşasın lider... Yaşasın serbest fırka..?

Bu hakaretli galeyana tahammül edilemezdi. Fırkamız çatısının altında beş on arkadaş kalmışdık [kalmıştık]. En büyük acı fırkayı terk edenlerin ve bunlardan yeni fırkaya iltihak edenlerin hasil ettiği [ettiği] acı idi. Bunların telkin ve tahriklerine alet olanların savurdıkları sözlerdi. İçimizi dolduran bu acı ile, biz....

[“]Onlarki [Onlar ki] aldatup [aldatıp] seni kurbanımız diye.

kurban eder teseyyübe ikbale, her şeye

sadık çocukların olamaz, hemde [hem de] olmasın.

sen, hiç mükedder olma, senin öz ogulların [oğulların],

şafkatlı [şefkatli?] kızlarında [kızların da] var. Onlar sabur [sabır], asil

bir aşkıfazlühakla, senin şimdi pek melil’

pek münhasif duran cebinine

rahşan hilaleler örecekler ve sen yine

şarkın [Şark’ın] güzel perisi, mübarek melikesi.

hüsün, mahasinin ve füyuzunla, her sesi

pişinde [peşinde?] nagmehiz edeceksin güneş gibi.....[”]

Diyorduk....

Yapılacak vazifelerimiz karşımızda canlanmış sinirlerimize kuvvet, ruhumuza cüret vermişdi [vermişti]. Serbest fırkanın liderine cevab [cevap] vermek, tahrikçilerin [tahrikçilerin] hakaretlerini, kahrolsun sadalarını, bütün müsamahalara ve tehlikelere ragmen [rağmen] kendilerine iade etmek lazımdı...

Fırkamızın manevi şahsiyetine onun aziz lideri İSMET paşaya dil uzatılmışdı [uzatılmıştı]. O dilleri bükme vazife idi. Her halde ve neye mal olursa olsun bu vazife yapılmalı idi... Mugalatalar bogulmalı [bogulmalı], gayz ve garaz tezahürleri bastırılmalı, safdillerde [safdiller de] hakikata, nedametle döndürülmeli idi.

Vazife aşkı her şeyden üstün

İzmir kazalarında bulunan ve tahammülleri tükenen fırkanın sadık oğulları [oğulları] merkeze kelmişlerdi [gelmişlerdi]. Ertesi günü bunlarında [bunların da] iltihakile [iltihakıyla] [Konak'ta bulunan] bahribaba parkında kesif bir kalabalık toplanmışdı [toplanmıştı]. İlk önce vazifemi ben yapacaktım [yapacaktım]. Hazırlanan kürsiye çıktım [kürsiye çıktım]. Kesafet her dakika artıyordu. Söze başladım...

Gazi ve ismet fırkasının vefakar oğulları [oğulları]..

[“Serbest cumhuriyet fırkasının lideri dün izmire geldi. Kendisine iltihak edenlerin, kandırarak alsancak sahasına götürdükleri safdil vatandaşlar huzurunda beklenen nutkunu söyledi. Onun meharetle [maharetle] yaldızladığı [yaldızladığı] hayallere cevap [cevap] vermeden evvel dünden daha evvelki günlerdenberi [günlerden beri] körüklenen hissiyatdan [hissiyattan] münbais hadiseler ve propagandalara temas etmek isterim.

Yalnız bizler değil, tarih ve bütün dünya ve bizden so[n]rakiler bilirler ve bileceklerdirki [bileceklerdir ki] türk milletini layık olduğu [olduğu] itibar mevkiine çıkaran, layık olduğu [olduğu] hurriyete [hürriyete], istiklale kavuşturan, onu kurtaran [ve] onun bünyesindeki kemali temsil eden cumhuriyet halk fırkasıdır. Bu fırkanın reisi ve banisi gazi mustafa kemaldır ve bilfiil lideride [lideri de] ismet paşa hazretleridir. İsteyen bunların arkasından, isteyende [isteyen de] maharetle yaldızlanmış, hayalden ibaret bir programla ortaya çıkmış olanların arkalarından yürür. Kimsenin vicda[n] ve tefekkür hurriyetine [hürriyetine] karışmayız. Memleketimize nafi olacağını [olacağını] zan ettiğimizden [ettiğimizden] değil, zan edidigini [zannedildiğini] işitdiğimizden [işittiğimizden] bu fırka hakkında saffetle samimiyet izhar ettik. İki gündenberi [günden beri] ceryen [cereyan] eden hadiseler gösteriyorki [gösteriyor ki], bu saffet ve samimiyetimiz suistimal edilmiş, gayz ve garaz eseri olan bir takım meznun dedi kodulara [dedikodulara], propagandalara yol açılmıştır. Evvela sarahatla şunu söyleyeyimki [söyleyeyim ki] bizim fırkamız yani cumhuriyet halk fırkası türk milletinin bünyesindeki kemalin ta kendisidir. Bu, bir varlıkdırki [varlıktır ki] onu hiçbir teşebbüs, hiç bir hareket, hiç bir ihtiras sarsamaz, bilirsizki [bilirsiniz ki] her varlığın [varlığın] ebediyetle hem hudut olması onun bir takım unsurların ihtiva etmesi[y]le mümkündür. Bu unsurların en başında (İsmet) gelir. Bizim fırkamızın hayat unsurlarından biri budur. Yani haya, iffet, ırz, namuz, hicabdır [hicaptır]. Bu güzel kelimenin büyük manasında [manası da] zikudret liderimizin ta kendisidir. Bunlara uzanan dil, tarihimizedir. O dilleri biz bükmesekde [bükmesek de] tarih bükür, biz bükmesekde [bükmesek de] hilkat ve hakikat bükür... Yaşasın halk hırkası, yaşasın ismet paşa.....

Evet arkadaşlar. O, fırkanın ismetidir [İsmet'idir?]. Türk milletinin kemalini temsil eden cumhuriyet halk fırkasının ismetidir [İsmet'idir?]. Onlar daima yaşayacaktır.[”]

Tehlike, hakaret, ve mükabele

Dikkat ediyordum. Toplanan halk arasın[d]a mahalli hukümetin [hükümetin] müsamahasından istifade edilerek dağıtılmış [dağıtılmış] pek çok tahrikçiler [tahrikçiler] vardı. Benim sözlerimi (yaşasın serbest fırka, yaşasın lider.) avazesiy[le] sık sık kesiyorlardı. Kalabalık arasında bıçaklarının saplarını avuçlarının içine[,] gerisini caketlerinin [ceketlerinin] yenlerine gizleyenler göze çarpıyordu. Bu silahlar serbest fırkayı alkışlayan eller hareket ettikçe [ettikçe] çok eyi [iyi] görünüyordu. Tabanca saplarına yapışmış ellerde [eller de] yok degildi [değildi]. Burada elim hadiseler sebeb [sebe] ve zemin hazırlamak isteyenlerin vücuduna hükmetmek [hükmetmek] zaruri idi. Arkadaşların ikazı üzerine sözü kısaltarak toplantıya nihayet verdik. Benim mükerrer (yaşasın ismet paşa.)

sözlerimi yaşasın serbest fırka avazeleri takib [takip] ediyordu. Tahrikçiler [tahrikçiler] mütemadiyen haykırıyorlar, ve bizde [biz de] mükabele [mukabele] ediyor, mübeccel fırkamızın, aziz liderimizin şerefi[y]le bunların arasına hayatımızı koymuş bulunuyorduk. Her dakika karşımıza ölüm çıkıyor, savuşuyordu. Bundan so[n]ra fırka binasında toplanmış mülhakaddan [mülhakattan] gelen vefakar arkadaşlarla baş başa vermişdik [vermiştik]. Sokaklarda nümayişler devam ediyordu. Sakin bir kalabalık geldi. fırkanın kapusu [kapısı] önünde durdu. Fırkayı, gaziyi [ve] ismet paşayı selamladı. Geçti [Geçti]. Onu bir ikinci kafile takib [takip] etti. Bu kafile sadece gaziyi selamladı ve arkasından serbest fırkayı yaşattı. [Fırka binasındaki] Arkadaşlar mükabele [mukabele] ettiler. Yaşasın cümhuriyet [Cumhuriyet] halk fırkası. Yaşasın ismet paşa: bu yolda bir hayli hissiyat taati olundu. Bu kafile beşon [beş on] dakika so[n]ra yetişen bir polis takımı tarafından dağıtıldı [dağıtıldı].

Fırkaya hücum

Aradan on dakika geçmeden bir ikinci kafile çarşının fırka binasına doğru [doğru] uzanan caddesinde mevki almış bulunan polisleri omuzlarına yüklenerek fırkaya bir hücum hareketi yaptılar. Bu sırada süratle fırkanın kalın demir parmaklıklı kapılarını hademelerle kapadım [kapattım]. Hücum vaziyetindeki kafilenin omuzlarındaki polisler ne tuhaf, şuursuz müsamahaya acı bir misal gibi gülmekten katılıyorlardı. Sanki bir bayram şenliği [şenliği], bir zafer eglencesi [eğlencesi] vardı... Kafile şiddetli bir yüklenme hareketi[y]le demir kapiyi [kapiyi] geriye itti ve (kahr olsun halk fırkası, kahr olsun...) [sloganlarıyla] binaya girdi. Ben ayak altında kalmıştım. Biçare hademelere inen tokat ve yumrukların hesabı yokdu [yoktu]. Ara sıra (parkda [parkta] nutuk söyleyen bu idi.) diye tokat ve yumuruklardan [yumruklardan] bana hisse ayıranlarda [ayıranlar da] vardı. Üst kata çıkan merdivenin camlı kapısını bir hamlede kırarak merdivenlere tırmandılar. Odalarda mülhakattan gelen arkadaşlarla, fırkadan bir an ayrılmayan ve her hakarete katlanarak fırkanın şerefini korumağa [korumaya] çalışan beş on kardaş [kardeş] vardı. Burada bir silah mücadelesi başladı. Bereket versin bu mücadelenin ömrü kısa oldu. Muhtelif vasıtalarla haberdar edilen vali jandarma kuvveti ile geldi ve nümayişleri dağıttı [nümayişçileri dağıttı]. Bu suretle sağ [sağ] kalabildik. Bunu takib [takip] eden saatların [saatlerin] her birinde nefsimiz için bir tehlike vardı. Mamafi[h] bütün bu hareketlere ragmen [rağmen] yılmadan vazifemize devam ettik. Bunu takib [takip] eden günde, buradaki arkadaşlar, vaziyeti izah ve muktazi tetbirlerin [tedbirlerin] alınmasını rica etmek üz[e]re beni o vakit [vakit] istanbulda bulunan katibumumilik nezdine gönderdiler. Saffet beye ve arkadaşlarına vaziyeti olduğu [olduğu] gibi etraflıca anlatmakla beraber izmirde yapılan propagandalar hakkında uzun boylu izahat verdim. Ve derhal hiç olmazsa fırkamızın malı gibi farz edilen gazetelerden serbest fırka propagandasının refini ve bu gazetelerin bizimmi? [bizim mi?] yoksa serbest fırkanın mı [fırkanın mı] olduklarının fark edilemediğini [edilmediğini] ve her halde gazi hazretlerinin bu fırka ile alakasının olmadığını [olmadığını] beyan ve ilan etmesi lazım geldiğini [geldiğini] ap açık [apaçık] söyledim. Ve ismet paşa hazretlerinede [hazretlerine de] izahat arz etmek emelinde olduğumu [olduğumu] ilave ettim. Filhakika saffet bey ve arkadaşları mütalaa ve taleplerimi [taleplerimi] doğru [doğru] buldular. Beraberce bazı gazetelerin idarehanelerini ziyaret ettik. Saffet bey kendilerine muktazi direktifi verdi. Ve birkaç gün içindedeki [içinde de] gazinin malum beyannamesi intişar etti. Bu beyannamelerden on bin kadarını resen mitakamızın [mıntıkamızın] muhtelif şehir ve kasabalarındaki adreslere yolladım. İsmet paşa hazretleri[y]le ne için [ne için] görüştürülmediğimi [görüştürülmediğimi] bunun negibi [ne gibi] esbab ve mülahazadan münbais olduğunu [olduğunu] hala bilmeyorum [bilmiyorum]. İstanbulda bundan gayri olan vazifem tamamlandığından [tamamlandığından] izmire dönerek mücadeleye ve bilhassa belediye intihabatı işlerine hasrihizmet eyledim.

İntihab İşleri

Belediye intihabatı, bilhassa fırkamız ve liderimiz aleyhindeki hissiyatın ne kadar geniş mikyasta [mikyasta] alevlendirildiğini [alevlendirildiğini] gösteren bir hadise olmuştur. İzmirin en mühim kısmını teşkil eden yalılar intihab dairesinin idaresi bana tevdi olunmuşdu [olunmuştu]. Bu koskoca intihab dairesinde fırkanın benimle beraber daha dört kimseden başka mesub [mensup?] olanı ve çalışanı kalmamışdı [kalmamıştı]. Rey sandıklarının başına toplanan yüzlerce mütemerrid serbestçi [serbestçi] bize her dürlü [türülü] hakareti yapmaktan [yapmaktan ve] bizi tehdit etmekden [etmekten] çekinmiyorlardı [çekinmiyorlardı]. Fasılasız ve geceleri dahi hiç uyumaksızın aldığımız [aldığımız] tedbirler ve sarf ettigimiz [ettiğimiz] emekler neticesi olarak ekseriyeti temin eyledik. Sandıkların başlarında toplananlara münasib [münsaip] şekilde namzedlerimizden [namzetlerimizden] bahs ederken [bahsederken] fırkamıza ve onun aziz liderine mütaallik propaganda münkaşaları çok defa hayatımızı mezarın kenarına kadar götürdü. Bundan so[n]ra alınan umumi tedbirlerin revacını temin için benden ne istenmiş ise yaptım. Bu yolda vasıl olduğum [olduğum] neticeler, çok acı olduğu [olduğu] halde bile şevk ve gayretimde, her dürlü [türülü] hissiyatımda hiçbir menfi tesir hasıl etmedi. Ne olursa olsun benim tahammülümü kırmadı. Serbest Fırka lagvedildi [lağvedildi].

Bize dedilerki: [dediler ki:]

-Onlarda partiyekatilacaklar. [Onlar da partiye katılacaklar.]

-Pekala.

-İkilik yok[.]

-Pekala[.]

-Vahdet ve ahenk.

-Pekala.

-Heb [Hep] beraberiz[.]

-Pekala.

-Partili arkadaşlar uhdelerindeki şerefli vazifelerden birini muhafaza edecekler[,] digerlerinden [diğerlerinden] çekilecekler.

-Pekala...

Bu pekalalar okadar [o kadar] ileri gittiki [gitti ki]: partimizin sadık çocuklarında[n] bir kısmı hem hizmetden [hizmetten] hem maişetden mahrumiyete kadar itildi. Ve netice şu oldu. Dün sevkiihtirasla [sevk-i ihtirasla] partime, onun aziz liderine vebana [ve bana] kıyasıya saldıranlar [partide] ileri saflara geçtiler. Eh, ne yapalım [ne yapalım] bunada [buna da]: pekala demek vazifemiz.....

Fakat nefsimi hadiselerin istihzasından kurtaramıyorum [kurtaramıyorum]. Daima karşıma bu hasidelerin hayali çıkıyor. [:] (Dün hayatımı ortaya koydum. Sadakatla, feragatle partim için ölümlü karşılaştım [karşılaştım], hise[?] hücum ettim, taş yidim [yedim], yomuruk yidim [yumruk yedim], hayatımı çok dafa [defa] dar kurtardım, yılmadım, mücadeleye devam ettim, ne oldu. Bak sen ner[e]de? Biz ner[e]de, sende [sen de] bizimle beraber olaydın.....?)

Bu acı istihsa muvacehesinde insanın kendini boyun [boyunu] bükük bir öveyi evlad [üvey evlat] mevkiinde görmesi kadar acı ve feci bir azab yoktur sanırım. İşte ben bundan kurtulmak için Muğla [Muğla] mebusluguna namzedligimi [Muğla mebusluğuna namzetliğimi] istirham etmiş idim. Buna gayet tabii olarak şu kanaatımda [kanaatim de] inzimam ediyor. [:] (Ben idare, maarif, ticaret ve parti teşkilatı işlerinde ihtisasımdan memleket ve partime herhalde veher halde [ve her halde] faideler [faydalar] arz edeceğim.)

Müsaade buyurursanız tazim ile ellerinizi öpeyim. Aziz üstadım, muhterem liderim.

İzmir: Borsa Sarayı:

Ahenk baş muharriri

M. Şevki Ertuğrul [Ertuğrul]

imza.”

D. Mehmet Şevki Ertuğrul’un Serbest Fırka Hatıratının Değerlendirilmesi ve Tartışma⁵⁶

Mehmet Şevki Ertuğrul’un Muğla’dan milletvekili adayı olabilmek için kaleme aldığı bu hatıratının merkezinde yer alan SCF, Cumhurbaşkanı ve CHF Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal’in 1930 yılı başlarında düşündüğü ve yakın çevresi ile paylaştığı bir fikrinden doğmuştur. Bu fikir, CHF’nin karşısında bir muhalefet partisinin kurulmasıdır. Bu fikrin esas amacının 1925 yılından beri tek bir partinin hakim olduğu TBMM’de bulunacak bir muhalefet partisi sayesinde belirli konularda bir tür “*murakabe*” (denetleme) düzenin oturmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Zira 1930 yılına gelindiğinde ekonomi ve idare başta olmak üzere pek çok konu hakkında yapılan şikayetler Gazi’nin şahsi sofrasına uzanacak kadar yaygınlaşmış, buna rağmen TBMM’de bu konuların dile getirilmesi bir sorun haline almıştı. TBMM’de bulunacak bir muhalefet partisiyle hem bu meseleler konuşulacak hem de hükümet—özellikle ekonomi ve idare alanlarında- denetlenebilecekti. Gazi, bu meseleyi Başbakan İsmet (İnönü) Bey ile 20 Nisan 1930 tarihinde görüşmüş ve partiyi kurdurmak üzere de Paris’te Büyükelçi olarak bulunan sadık dostu Fethi (Okyar) Bey’i uygun görmüştü.⁵⁷ 1930 yılının Temmuz ayında ailesiyle tatil yapmak üzere Türkiye’ye gelen Fethi Bey, olacıklardan habersiz bir şekilde, o sırada Yalova’da dinlenmekte olan Gazi’yi ziyaret etti. Burada kendisine, yeni bir parti kurma meselesi açıldı. Karşılıklı fikir teatisinin ardından Fethi Bey, -bu konuda tereddüt duyan bazı kimselerin uyarılarına rağmen- Gazi’nin teklifini kabul etti. Yeni partinin ismi “*Serbest Fırka*” (daha sonra Cumhuriyet ibaresi eklenecektir) olarak kararlaştırıldı. Devamında, partinin hangi çizgilerde hareket edeceği, kaç milletvekilinin bulunacağı, bütçesi vb. konular uzun uzadıya görüşüldü. Gazi, Fethi Bey’e, kurulacak olan yeni parti ile CHF arasında tarafsız bir rol oynayacağını garantisini verdi. Ayrıca Gazi, yeni partiyi teşvik etmek amacıyla kız kardeşi Makbule Hanım’ın da yeni partiye girmesini sağladı. Fethi Bey’den de gazeteler aracılığı ile kendisinden yeni bir parti kurmak üzere izin istediğini belirten açık bir mektup yazmasını istedi; mektubun içeriğinin ne olacağına birlikte karar verildi. Fethi Bey tarafından 9 Ağustos 1930 tarihinde kaleme alınan “izin mektubu”, ertesi gün gazetelerde yayımlandı. Bu arada Fethi Bey, Paris Büyükelçiliği görevinden istifa ederek yeni partiyi

⁵⁶ Bu başlık altında yapılan değerlendirmeler ve alıntılar, aksi dipnotta belirtilmedikçe, doğrudan Ertuğrul’un SCF hatıratını içeren ilgili daktilo metin baz alınarak yapılmıştır. Bkz. *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

⁵⁷ İsmet İnönü, *Defterler (1919-1973)*, Cilt: 1, haz. Ahmet Demirel, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 148.

resmen kurmak üzere kolları sıvadı. Basın yeni partiye dair haberler yapmaya başlarken, Gazi'nin Fethi Bey'e "izin veren" ve onu cesaretlendiren açık cevabi mektubu 12 Ağustos 1930 tarihli gazetelerde yer buldu. Aynı gün partinin adı ve on bir maddelik programı yayımlandı. Gazi'nin de onayının anlaşılmasıyla kamuoyunda ilk günlerde beliren tereddüt ve belirsizlik havası son buldu. Böylelikle "Serbest Fırka", başkent Ankara dışında, özellikle ülkenin gelişmiş yerleri olan Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde hızla örgütlenmeye ve destek görmeye başladı. Ekonomiden, idareden ya da rejimin uygulamalarından memnun olmayan kitleler, kısa sürede bu yeni partiye destek verdi.⁵⁸

SCF'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Fethi Bey, partinin Ege Bölgesi teşkilatını kurmak üzere İstanbul üzerinden gemiyle İzmir'e hareket etti.⁵⁹ Türkiye'nin önde gelen şehirlerinden biri olan İzmir, 1929 yılında dünya genelinde baş gösteren ekonomik buhranın olumsuz etkilerini hisseden yerlerden birisi olmuştu. Ayrıca mübadelenin ardından yaşanan konut sorunu, şehrin yeniden imarı vb. hususların getirdiği sorunlar bir süre daha devam etmişti.⁶⁰ Bu durumlar da doğal olarak CHF iktidarına karşı hoşnutsuzluk yaratmıştı. Bu bakımdan, programında daha çok ekonomi ve özgürlükler konusunda temas eden Fethi Bey ve onun Serbest Fırka'sı açısından İzmir büyük bir potansiyel barındırıyordu.⁶¹ Fakat olacaklardan CHF'lilerin olduğu gibi Fethi Bey'in de pek haberi yoktu. Fethi Bey, bulunduğu gemi 4 Eylül 1930 günü öğlen saatlerinde İzmir'in meşhur Kordon'una yaklaştığı sırada kendisini karşılamak üzere kıyıyı dolduran kalabalık kitlelerin hangi partili olduğunu ilk bakışta tahmin edemeyecek kadar gelişmelerin farkında değildi.⁶² Fethi Bey ve kafilesi İzmir'de hiç beklenmedik ve Türk siyasi tarihinde uzun yıllar örneğine rastlanmayacak bir coşku ile karşılanmıştı. Kalabalık o denli büyüktü ki, kıyıya zor adım atabilen Fethi Bey izdihamın arasından zorlukla çıkarılabilmiş ve kalacağı otele (Palas) giderken 40 metrelik bir mesafeyi dahi ancak yarım saatte alabilmişti.⁶³ Bu izdiham, Fethi Bey'i şaşırtdığı kadar İzmir halkının SCF'ye olan ilgisini –ya da CHF'ye olan muhalefetini- ilk defa açığa vurmuştu.⁶⁴

Mehmet Şevki Ertuğrul'un SCF hatıratı, yazının kaleme alındığı kişiye ve partiye yönelik bağlılık ifade eden sözlerin ardından, SCF lideri Fethi Bey'in İzmir'de yarattığı bu coşku ile başlamaktadır. Ertuğrul'un bu ayrıntılı hatıratından önce kaleme aldığı 22 Kasım 1939 tarihli ikinci yazısında "Günün birinde serbest fırka adını taşıyan bir fırka çıktı" demesi, böyle bir partinin kurulmasının o tarihte hiçbir şekilde beklenmediğini ve bunun yerelde CHF teşkilatlarınca bir sürpriz olarak görüldüğünü en başından göstermektedir. CHF teşkilatları bu denli bir yarışa öyle hazırlıksızdır ki, bizzat Gazi ve diğer önemli partililer,

⁵⁸ Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 65 vd.; Naskali, *a.g.e.*; Ağaoğlu, *a.g.e.*; Feridun Kandemir, *Serbes Fırka Nasıl Kuruldu-Nasil Kapatıldı?*, 1. Baskı, Ekicigil Matbaası, İstanbul, 1955; Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008; Eyüp Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhallif Ege*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, 2019, s. 37-127; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997; Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, 1. Baskı, Ticaret Borsası Matbaası, İstanbul, 1963, s. 47-68; Falih Rifki Atay, Çankaya, Sena Matbaası, İstanbul, 1980, s. 461-466; Abdülhamit Avcı, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, Kitabevi, İstanbul, 1998; Koçak, *Serbest Cumhuriyet Fırkası*; Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 101-113; Soyak, *a.g.e.*, s. 388-394; Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdışı Kılıç Ali'nin Anıları*, der. Hulüsi Turgut, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 255-279.

⁵⁹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Ege teşkilatı hakkında bkz. Öz, *a.g.e.*, s. 89 vd.

⁶⁰ Öz, *a.g.e.*, s. 129-145.

⁶¹ Serbest Fırka'nın programı için bkz. Okyar ve Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 141-142; Yetkin, *a.g.e.*, s. 103-110; Emrence, s. 78-86.

⁶² Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

⁶³ Ahmet Gülen, *Kronolojik Serbest Cumhuriyet Fırkası Tarihi*, 1. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2022, s. 43-45.

⁶⁴ Öz, *a.g.e.*, s. 89-94; Gülen, *a.g.e.*, s. 43-58; Çakmak, *a.g.e.*, s. 151-160 vd.; Yetkin, *a.g.e.*, s. 172-175; Kandemir, *a.g.e.*, s. 83-92; Emrence, *a.g.e.*, s. 97-104; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 31-45.

CHF'nin aslında ne kadar zayıf bir teşkilata sahip olduğunu daha sonraları yakınlıkla ifade edeceklerdir.⁶⁵ Ertuğrul, aniden karşılaştıkları bu yeni mücadelede git gide zayıflayan partisine son ana kadar bağlılık gösterdiğini ifade ederek sözlerine devam etmektedir. “Sadık evlat” ifadesinin Ertuğrul’un hatıratının giriş kısmında en çok kullandığı ifadelerin başında gelmesi bu bakımdan tesadüf değildir. Ona göre SCF ile girişilen bir mücadele CHF safları açısından bir tür sadakat sınavıydı ve pek çok kişi bu sınavı geçememişti. Kendisi, tüm zorluklar karşısında az sayıdaki arkadaşı ile birlikte İnönü’ye sadık kalmış ve CHF’yi adeta bir kale gibi savunmuştu.

O tarihte İzmir’de resmiyette Tayyare Cemiyeti Reisi⁶⁶ olarak görev yapmakta olan ve aynı zamanda CHF içerisinde de faal bir isim olduğu anlaşılan Ertuğrul, hatıratının başında İzmir’in dehşet içinde kaldığına dikkat çekmektedir. Bu, bir CHF’li gözü ile bakılırsa, son derece doğrudur. İzmir oluk oluk yeni partiye akmaktadır; büyük bir kalabalık Fethi Bey’i karşılamak için adeta Kordon’a koşmuştur. Bu noktada Ertuğrul, daha Fethi Bey Kordon’a varmadan kalabalıklar arasında CHF’ye karşı “Kahrolsun” tarzında bağışmaların ve küfürlerin savrulduğuna şahitlik ettiğini ifade etmektedir. Genel olarak bakıldığında İzmir’deki manzara, CHF’ye karşı açık bir hoşnutsuzluğa işaret etmektedir.

Ertuğrul’a göre, SCF’nin de kurulmasıyla birlikte İzmir’de çeşitli söylentiler birbirini takip etmiştir. Öncelikli olarak merak edilen, bir anda neden yeni bir partinin kurulmuş olduğudur. Bu konuda öne sürülen söylentilere bakılacak olursa, Gazi’nin SCF’yi Başvekil İsmet (İnönü) Bey’e karşı kurduğunu görüşünün ilk zamanlarda yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Bu söylentiye göre Gazi, İsmet Bey’den ve onun –özellikle iktisadi alandaki- politikalarından şikayetçi olmuş ve başvekillikten istifa etmesini istemiştir. İsmet Bey ise istifa edebileceğini fakat beraberinde Gazi’yi de sürükleyeceğini söyleyerek onu tehdit etmiştir. Gazi de İsmet Bey’in bu tavrı üzerine yakın dostu Fethi Bey’i çağırarak ona yeni bir parti kurdurmuştur. Bu söylentiler, Gazi’nin yakında bu yeni partinin başına geçeceğini ve partinin de iktidara geleceğini iddia edecek kadar ileri gitmiştir. Bu noktada, SCF’nin kuruluşu ile birlikte artış gösteren muhalif söylentilerin Gazi’yi siyaset arenasında ayrı bir konuma oturtmaya ve onu CHF’ye değil de kendilerine mal etmeye çalıştığı söylenebilir. Bir diğer ifadeyle SCF etrafında toplanan kitlesel muhalefet bir yandan CHF’yi eleştirirken, diğer yandan “Gazi bizimdir” demek ve onu ayrı bir yere koymaktadır. Bunun bir göstergesi, bizzat Ertuğrul’un Bahribaba Parkı’nda düzenlenen CHF mitinginde “Gazi bizim reisimizdir. Karşının değil.” demek durumunda kalmasıdır.⁶⁷ Muhalefetin Gazi’yi bu şekilde ayrı bir yere koyarak kendisine mal etmeye çalışması, Türk siyasi tarihinin ilerleyen dönemlerinde çeşitli siyasi görüşlerin Atatürk’ün aslında kendilerinin çizgisinde bir lider olduğu şeklindeki söylemelerinin belki de ilk örneğini teşkil etmektedir. Bu ortam içerisinde muhalif kitleler açısından iktidara yönelik eleştiri okları “birinci adamı” değil, “ikinci adamı”, yani Başvekil İsmet Bey’i göstermektedir; sıkça şikayet konusu olan ekonomik darboğaz başta olmak üzere tüm olumsuzlukların başı “İsmet’tir.” Başvekil İsmet Bey halk arasında iktidar ile özdeşleşmek noktasında o denli olumsuz bir figür haline gelmiştir ki, sırf koltuğunu kaybetmemek için Gazi’yi dahi tehdit edebilecek kadar ileri gittiği düşünülmüş ve söylenmiştir. Tıpkı Atatürk’te olduğu gibi, muhalefetin İnönü

⁶⁵ Kılıç Ali, a.g.e., s. 272-273; Yakup Kadri [Karaosmanoğlu], “C. H. Fırkası”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1; Ali Naci [Karacan], “Bizim Fırkanın Acınacak Hali”, *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1.

⁶⁶ *Milliyet*, 6 Eylül 1930.

⁶⁷ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930. Aynı saatlerde Konak’ta hükümet Konağı önünde 30-40 kişilik bir kalabalığa hitap eden SCF’li bir konuşmacı da şu ifadeleri kullanmıştır: “Yeni fırka, bizi inhisarlardan, fazla vergilerden kurtaracak, hayatı ucuzlatacak, hepimiz ona taraftar olmalıyız. Korkmayınız, korkmıyalım. Reylerimizi ona verelim. Fakat unutmayınız ki Gazi istemeseydi yeni fırka olamazdı. Şu halde yaşasın Gazi!” Bkz. *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930.

ile ilgili geliştirdiği bu söylem tarzı da Türk siyasi tarihinin ilerleyen dönemlerinde benzer bir şekilde yer edecek olması bakımından ayrıca dikkate değerdir.⁶⁸ Kısacası, Ertuğrul'un hatıratında çizdiği manzara, SCF'nin daha ilk günlerinde İzmir'de CHF'ye ve Başvekil İsmet Bey'e yönelik açığa çıkan olumsuz havayı ortaya koymaktadır. Bu tepki kısa bir süre sonra İzmir'de somutlaşacak ve Başvekil İsmet Bey, Gazi'ye "*Aziz Paşam! Hükümetin otoritesi ve şerefi söz konusudur. İzmir'de fotoğraflarıma kurşun sıkıyorlar. Resimlerimi sokaklarda sürüklüyorlar.*" şeklinde yakınacaktır.⁶⁹

Fethi Bey'in İzmir'e geldiği ilk günün ardından şehir adeta ikiye bölünmüştür. SCF'liler Fethi Bey'in kaldığı otelin bulunduğu Alsancak ve civarını mesken tutarken, CHF'lilerin ise, il başkanlıklarının Kemeraltı'nda bulunuyor olmasından dolayı, daha çok Konak çevresinde etkin oldukları anlaşılmaktadır. Fethi Bey'in Alsancak'ta görkemli bir şekilde karşılanmasının ertesi günü CHF'liler Konak'ta bir karşı miting tertip üzere Bahribaba Parkı'nda toplanmışlardır. Ertuğrul, hatıratında bir kronoloji hatası yapmakta ve bu mitingin Fethi Bey'in 7 Eylül 1930 Pazar günü Alsancak Stadı'nda gerçekleştiği mitingden sonra yapıldığını anlatmaktadır. Fakat esasen bu miting, Fethi Bey'in gelişinin hemen ertesi günü (5 Eylül 1930) öğleden sonra saat 16.00'da yapılmıştır.⁷⁰ Bahribaba Parkı, Türk Ocağı binasının hemen karşısında bulunmaktadır.⁷¹ Bu bakımdan, CHF teşkilatının miting alanı olarak burayı seçmiş olması sebepsiz olmasa gerektir; bir bakıma fırka, bu zorlu günlerde yanında görmek istediği Türk Ocağı'na dayanmak ister gibidir. Buna rağmen, Türk Ocağı'nın hemen karşısında yapılan bu mitingde fırka teşkilatının hem kendi içinden hem de dışarıdan yeterli desteği göremediği söylenebilir. O gün SCF'nin yarattığı olumsuz etki nedeniyle CHF'nin İzmir teşkilatında "*beş on arkadaş*" kaldıklarına dikkati çeken Ertuğrul, Bahribaba Parkı'nda yapılacak olan bu miting için "*İzmir kazalarında bulunan ve tahammülleri tükenen fırkanın sadık oğulları [oğulları] merkeze kelmişlerdi [gelmişlerdi]. Ertesi günü bunlarında [bunların da] iltihakile [iltihakıyla] Bahribaba Parkı'nda kesif bir kalabalık toplanmışdı [toplanmıştı].*" ifadelerini kullanmaktadır. Ertuğrul'un burada verdiği ifadeler kısmen doğrudur; CHF, Fethi Bey'in İzmir'e ayak bastığı gün kendisine gösterilen yoğun ilgi karşısında ertesi gün bir karşı miting yapmak üzere harekete geçmiştir. Fakat Ertuğrul'un da –kendisiyle çelişircesine- vurguladığı gibi "*beş on arkadaş*"tan ibaret kalan CHF teşkilatının bu tür bir miting düzenleme gücü, Ertuğrul'un işaret ettiği ölçüde değildir. Bir diğer ifadeyle, "*İzmir kazalarında bulunan ve tahammülleri tükenen fırkanın sadık oğulları [oğulları]*" diye bir kitleden söz etmek için ortada çok az neden vardır. Nitekim Öz, mitingin fırkanın değil de daha çok eşrafın zorlaması ile yapıldığını değerlendirmektedir.⁷² Diğer kaynaklar da Ertuğrul'un ifade ettiği şekliyle kimi kaza ve nahiyelerdeki insanların (örneğin Buca, Foça ve hatta Manisa'dan) ancak araçlara doldurarak Bahribaba Parkı'na getirilebildiklerini ve bunu yaparken dahi zorluklar yaşandığını ifade etmektedirler.⁷³ Bu konuda CHF'nin düşündüğü bir diğer çözüm ise belediye ve yerel idarenin kontrolündeki çalışanların ve liman işçilerinin Bahribaba Parkı'ndaki mitinge zorla götürülmesi olmuştur.⁷⁴ Bu veriler CHF teşkilatının daha ilk günden İzmir'de nasıl zayıf bir duruma düştüğünü göstermektedir.

⁶⁸ Bunun ilk örneklerini Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren görmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Gülen, İnönü ve Demokratlar, 1. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2023.

⁶⁹ Kılıç Ali, *a.g.e.*, s. 272.

⁷⁰ *Milliyet*, 6 Eylül 1930.

⁷¹ Bu bina bugün Devlet Tiyatroları binası olarak hizmet vermektedir.

⁷² Öz, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁷³ Emrence, *a.g.e.*, s. 96; *Vakit*, 6 Eylül 1930. Ayrıca bkz. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁴ Öz, *a.g.e.*, s. 95; Emrence, *a.g.e.*, s. 96-97.

Ertuğrul, 5 Eylül 1930 tarihinde Bahribaba Parkı'nda düzenlenen karşı mitingde bir konuşma yaptığını aktarmaktadır. Ertuğrul'un bu mitingde bulunduğu ve bir de konuşma yaptığı doğrudur. Konuşma yapanlar arasında Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) ve CHF İzmir İl Başkanı ve *Anadolu* gazetesi sahibi Haydar Rüştü (Öktem) Beyler de vardır.⁷⁵ Adalet Bakanı'nın dahi bu türde yerel bir hadisede konuşma yapmak durumunda kalması CHF açısından durumun vahametini ortaya koyması bakımından önemlidir. Bahribaba Parkı'ndaki konuşmasında Ertuğrul, SCF'nin peşinden gidenlerin aldatılmış kimseler olduğunu vurgulamıştır. Ertuğrul'un hatıratında aktardığı konuşmasının esas dikkat çekici yönü, kendisinin daima bir "İsmet" vurgusu yapmış olmasıdır. Ertuğrul'un "İsmet" vurgusunu bu denli ön plana çıkarması, Cumhurbaşkanı İnönü'nün milletvekili tercihlerinde birincil rol oynuyor oluşundan bağımsız düşünülmemelidir. Milletvekilliğini çok istediği anlaşılan Ertuğrul, 1930 yılında söylediğini iddia ettiği bu sözleri 1939'un Cumhurbaşkanı İnönü'yü ve onun başında bulunduğu CHP idaresini etkilemek için bu şekilde değiştirmiş olmalıdır. Çünkü Ertuğrul'un hatıratında Bahribaba Parkı'nda yaptığını söylediği konuşmada, bazı ufak istisnalar dışında, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e dair açık bir vurguya rastlanmamaktadır. Halbuki 1930 yılında yapılan bu türde bir konuşmada İsmet Bey'den ziyade, SCF'nin kendisine mal etmeye çalıştığı Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e daha sık vurgu yapılması beklenirdi. Nitekim Bahribaba Parkı'ndaki konuşmasında bizzat kendisinin kullandığı şu ifade, Ertuğrul'un on yıl sonra kaleme aldığı hatıratında nedense hiç aklına gelmemiştir: "*Gazi bizim reisimizdir. Karşının değil.*"⁷⁶ Bu bakımdan, Ertuğrul'un İnönü'nün iktidarda olduğu 1939 yılı şartlarında geçmişi tahrif ettiği, hatta yeniden yazdığı söylenebilir. Bu durum, hatırat türündeki kaynakların genel bir özelliği olması bakımından şaşırtıcı görülmemelidir.

CHF'nin 5 Eylül 1930 günü saat 16.00'da Bahribaba Parkı'nda düzenlediği miting, dinleyiciler arasından gelen bazı tepkiler nedeniyle kesilmiştir. Ertuğrul, mitingde bulunan bazı tahrikçilerin SCF lehine sloganlar atarak ve ellerindeki kesici aletleri ve silahları göstererek tacizlerde bulduklarını aktarmaktadır. Fakat bu kitle içerisinde CHF'ye karşıt olanların Ertuğrul'un düşündüğünden çok daha fazla olduğuna dair göstergeler vardır. Kimi kaynaklara göre "*Fethi Bey konuşacak*" denerek Bahribaba Parkı'ndaki mitingde getirilen kalabalık kitle, Fethi Bey'i görememesi nedeniyle hiddetlenmiştir.⁷⁷ Bu bakımdan Ertuğrul kitlenin hiddetlenmesini içlerinde SCF'yi destekleyen birkaç "*tahrikçiye*" bağlayarak yanılmaktadır. Nitekim Ertuğrul, kalabalıktan gelen tehditler üzerine, bir münakaşaya yer vermemek adına toplantıya son verdiklerini ve fırka binasına geçtiklerini ifade etmektedir. Bunun bir münakaşaya yer vermemekten ziyade, yaşanan korku nedeniyle alınmış bir karar olduğu düşünülebilir. Mitingden kısa bir süre sonra CHF il binasında gerçekleşecek olan şiddet olayları sırasında Ertuğrul'un da orada bulunuyor olması, Bahribaba Parkı'ndaki mitingden kesilmesinden hemen sonra fırka binasına geçildiğini doğrulamaktadır.⁷⁸ Fakat binada Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey yoktur; Ertuğrul ya da diğer kaynaklar da buna dair hiçbir ayrıntı sunmamaktadır. Kaynaklar, Bahribaba Parkı'ndaki kalabalığın hiddetlenmesi karşısında Mahmut Esat Bey'in otomobile hızla uzaklaşarak Reşadiye Polis Karakolu'na sığındığını, hatta Vali Kazım (Dirik) Bey'in de aynı karakolda bulunduğunu işaret etmekte ve bu konuda birbirlerini doğrulamaktadırlar.⁷⁹ Mahmut Esat Bey gibi bakan seviyesinde bir ismin bu tutumu, gergin kalabalığın CHF'lilerde yarattığı korkuyu gösterir niteliktedir.

⁷⁵ Çakmak, *a.g.e.*, s. 154-155; *Milliyet*, 6 Eylül 1930.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930.

⁷⁷ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 36-37; Öz, *a.g.e.*, s. 95.

⁷⁸ Bahribaba Parkı'nın bulunduğu alandan fırka binasının bulunduğu Beyler Sokağı'na yürüyerek gidiş mesafesi on-on beş dakika civarındadır. Ertuğrul ve arkadaşlarının otomobil kullanarak çok daha kısa bir sürede sürede fırkaya dönmüş olmaları muhtemeldir.

⁷⁹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 38; Kılıç Ali, *a.g.e.*, s. 271; Öz, *a.g.e.*, s. 95.

Mitingin sona ermesi kalabalık dinleyici kitlesinin hiddetini daha da artırmıştır. Kaynaklar, mitingün yarıda kesilmesinin ardından kalabalık kitlelerin ilk olarak SCF'nin adeta karargahı haline gelmiş olan Pasaport mevkiine doğru yönelerek Fethi Bey ve arkadaşlarının bulunduğu Palas Oteli önündeki bir diğer kalabalık ile birleştiklerini göstermektedir. Bu birleşimden sonra kalabalıklar, daha geniş bir kitle halinde, yeniden Kemeraltı'na yönelmişlerdir. O günlerde muhalefeti tahrik edecek surette yayınlar yapan *Anadolu* gazetesinin⁸⁰ ve CHF il binasının Kemeraltı'nda bulunuyor olması, tepkili kitlelerin hızla buraya yönelmesine neden olmuştur. Fakat olayların gelişmesi hakkında kaynaklarca aktarılanlar arasında kronolojik farklılıklar vardır.⁸¹ O günün basınına göre tepkili kalabalıklar, saat 17.30 gibi sokaklara dağılmaya başlamıştır.⁸² Bahribaba Parkı'ndaki mitingün öğleden sonra saat 16.00'da başladığı göz önünde bulundurulacak olursa, olayların bir buçuk saatlik bir zaman diliminde geliştiği anlaşılmaktadır. Akşam saat 17.30 civarında Kemeraltı'nda bulunan Beyler Sokağı'na (bugünkü II. Beyler Sokağı'na) gelen hiddetli kalabalık, ilk olarak CHF İl Başkanı Haydar Rüştü Bey tarafından çıkarılan *Anadolu* gazetesi binasına saldırmış ve kanlı hadiselerle sebebiyet vermiş, daha sonra da yine Beyler Sokağı'nda bulunan CHF İl Başkanlığı binasına dönerek şiddet eylemlerinde bulunmuştur.⁸³ O günlere ait gazeteler ve sonradan kaleme alınan hatırat eserler *Anadolu* gazetesinin ardından CHF il binasının taşlanması ve bazı kişilerin yaralanması dışında binanın içerisinde neler olduğuna dair ayrıntılı bir bilgi vermezken,⁸⁴ o sırada CHF il binasında bulunan Ertuğrul bu konuda önemli ayrıntılar aktarmaktadır. Ertuğrul'un anlattıkları, sürece dair kronolojiyi daha doğru bir şekilde saptamamıza yardımcı olmaktadır.

Öncelikle, Ertuğrul'un da aktardıklarına dayanarak Kemeraltı'nda yaptığımız tetkik neticesinde, o tarihte Beyler Sokağı'nda olduğunu bildiğimiz⁸⁵ CHF il binasının tam konumu hakkında bir tahminde bulunabileceğimizi düşünüyoruz. Binanın Kemeraltı'nda bugünkü Anafartalar Caddesi'nden⁸⁶ II. Beyler Sokağı'na (1930 yılında Birinci Beyler Sokağı'na) girişten itibaren yaklaşık yirmi metrelik bir mesafede bulunan ve Ahmet Ağa Konağı olarak hizmet veren yapı olabileceğini düşünmemiz için bazı sebepler vardır. Öncelikle, *Anadolu* gazetesi binasına saldırmak üzere Pasaport mevkiinden Kemeraltı'na doğru yürüyen gruplar için Beyler Sokağı'na gidişte en mümkün rota, sahil üzerinden Konak Meydanı'na ulaşarak buradan bugünkü Anafartalar Caddesi'ne giriş yapmak ve biraz ileride sağdan Beyler Sokağı'na sapmaktır. Alternatif olarak da Konak Pier olarak bilinen yapının önüne ulaştıktan sonra Kemeraltı Camii'ne doğru giden sokaktan Kemeraltı'na giriş yapılmış, Cami'nin bitiminde Anafartalar Caddesi'ne dönen kavşaktan –Polis Karakolu'nun önünden– sağa saparak az ileride solda bulunan Beyler Sokağı'na ulaşılmış olunabilir. Biz, kitlenin birinci rotayı kullanmış olabileceğini daha yüksek bir ihtimal olarak görüyoruz. Burada, Ertuğrul'un da ifade ettiği şekilde birtakım hiddetli kalabalıkların Beyler Sokağı'ndaki fırka

⁸⁰ Avşar, *a.g.e.*, s. 112-113; Murat Kaya, *Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2024, s. 126-127.

⁸¹ Örneğin CHF üyesi Cevahirici Sabri Bey'in (?) SCF'lilere "Namussuzlar!" diye bağırmasını Öz, CHF il binasına yapılan saldırı anında, Emrence ise Bahribaba Parkı'ndaki mitingde gerçekleşmiş bir hadise olduğunu yazmaktadır. Öz, *a.g.e.*, s. 95-97; Emrence, *a.g.e.*, s. 97-99.

⁸² *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930.

⁸³ Çakmak, *a.g.e.*, s. 154-155; Gülen, *a.g.e.*, s. 48-49; Öz, *a.g.e.*, s. 95-96; Emrence, *a.g.e.*, s. 94-104; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 36-38; Kılıç Ali, *a.g.e.*, s. 271.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930; *Milliyet*, 6 Eylül 1930; Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 36-37; Kılıç Ali, *a.g.e.*, s. 270-271.

⁸⁵ *Vakit*, 6 Eylül 1930. İttihat ve Terakki'nin İzmir il merkezi binası da Beyler Sokağı'nda bulunuyordu. Bkz. Sabri Sürgevil, *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2009, s. 140. Bu bakımdan bir devamlılıktan da söz edilebilir. Bu sokak bugün II. Beyler Sokağı olarak anılmaktadır.

⁸⁶ 1905 tarihli bir sigorta haritasında bu caddenin ismi "Hükümet Caddesi (Rue de Konak)" olarak geçmektedir. Bkz. *Plan d'Assurance de Smyrne (Smyrna)*, Juin 1905, Turquie; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101006169.r=Smyrna?rk=21459;2> (Erişim Tarihi: 13.12.2024).

binasının önünden geçerek yollarına devam ettiklerini de hatırlamak gerekir. Bir diğer ifadeyle, SCF'li gruplar bugünkü Anafartalar Caddesi'nden Beyler Sokağı'na girmiş ve fırka binasının önünden geçerek asıl hedefleri olan *Anadolu* gazetesi binasına ulaşmış olmalıdır. Bu bakımdan, fırka binasının Beyler Sokağı'nın Anafartalar Caddesi tarafından girişinde bir yerlerde olduğundan emin olabiliriz; ki bu da Ahmet Ağa Konağı'nın konumu ile uyusmaktadır. Dahası, Ertuğrul'un binanın konumuna dair verdiği bu ipucunun yanında fırka binasının demir parmaklıklı kapılarını (Ahmet Ağa Konağı'nda Beyler Sokağı'na bakan iki adet demir kapı bulunmaktadır) kapattığına ve binanın ikinci katına çıkan merdivenlerin camlı bir kapıya sahip olduğuna dair verdiği ayrıntılar da bugün Ahmet Ağa Konağı olarak bilinen bina ile uyusmaktadır. Bu bakımdan, 1930 yılında CHF il binası olarak kullanılan yapının bugün II. Beyler Sokağı'nda bulunan ve Ahmet Ağa Konağı olarak da bilinen iki katlı bina olduğunu değerlendirebiliriz.

Ertuğrul'un anlatımına göre ilk olarak bir grup insan Beyler Sokağı'na girmiş, CHF il binasının kapısına gelmiş ve durmuştur. İlgili grup önce fırkayı, ardından da Gazi'yi ve Başvekil İsmet Bey'i selamlayan bir harekette bulduktan sonra sokak boyunca ilerlemiştir. (Bu duruma göre fırka binası *Anadolu* gazetesi binasına gelmeden önce, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Beyler Sokağı'nın girişinde olmalıdır.) Ertuğrul'un anlattığı şekliyle o gün Beyler Sokağı'ndaki fırka binasının önünden çeşitli grupların geçip gitmesi, kitlelerin ilk hedefinin aslında CHF il binasından ziyade, o gün tahrik edici neşriyatta bulunduğu değerlendirilen *Anadolu* gazetesinin binası olması ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir. CHF il binasına saldırının ise, *Anadolu* gazetesine yapılan taşlı ve silahlı saldırıdan sonra aynı sokak üzerinden geri dönüşte gerçekleştiği anlaşılmaktadır.⁸⁷

CHF il binasındaki hadiseler, Ertuğrul'un bahsettiği ilk grubun ardından fırka binası önünden geçen ikinci bir grup tarafından başlatılmıştır. Bu ikinci grup da bir önceki grup gibi ilk olarak fırka binası önünde durmuş, fakat bir öncekinden farklı olarak bu sefer sadece Gazi'yi –dikkat edilirse İsmet Bey'i değil- selamlamış ve SCF lehine tezahürat yapmıştır. Ertuğrul, fırka binasında bulunanların bu gruba “Yaşasın cümhuriyet halk fırkası, yaşasın ismet paşa” şeklinde karşılık verdiklerini ifade etmektedir. *Cumhuriyet* gazetesine göre binada bulunan CHF üyesi Sabri Bey'in (?) SCF'li kalabalığa “*Namussuzlar!*” diye bağırması kalabalık grubu son derece tahrik etmiştir. Fırka binasının camlarının taşlanması ilk olarak bu grup tarafından yapılmış olmalıdır.⁸⁸ Ertuğrul'a göre bu grup beş-on dakika kadar fırka binası önünde kalmış ve kısa sürede gelen polis tarafından dağıtılmıştır –Kemeraltı'ndaki polis karakolu bu sokağa çok yakın bir noktadadır-. Fırka binasının önünden ilerlemeye devam eden bu ikinci grubun *Anadolu* gazetesi binasına geçtiği ve buradaki saldırılara katıldığı düşünülebilir.

CHF il binasının önündeki ikinci kalabalığın dağıtılmasının ardından asıl büyük saldırı, *Anadolu* gazetesi binasını ağır bir şekilde tahrip etmiş olan grubun on dakika içerisinde daha büyük bir kalabalıkla Beyler Sokağı'ndaki fırka binası önüne geri dönmesiyle gerçekleşmiştir. *Anadolu* gazetesinin binasında silahlı çatışmaya varacak ölçüde kanlı olayların yaşandığı da göz önünde bulundurulursa,⁸⁹ buradan CHF il binasına yönelen kalabalıkların çok daha hiddetli oldukları anlaşılabilir. Bu andan itibaren Ertuğrul,

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930; Avşar, a.g.e., s. 113-114. İnkılâp gazetesi, *Anadolu* gazetesine yapılan taşlı saldırıya dair bir canlandırma görselini okuyucuları ile paylaşmıştır. Bu görsel ayrıntılara dair fikir vericidir. Bkz. İnkılâp, 7 Eylül 1930.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1930; *Vakit*, 6 Eylül 1930.

buldukları binanın kısa sürede kalabalıkların akınına uğradığını ifade etmektedir. Sokak boyunca mevkii almış olan polisleri de omuzlarına yüklenerek fırka binasına saldırmaya başlayan kalabalık karşısında bina içerisinde bulunan CHF'liler büyük bir panik yaşamıştır.⁹⁰ Son derece dar bir genişlikte olan Beyler Sokağı'nın bu denli kalabalık ve ateşli bir grup tarafından doldurulmuş olmasının, fırka binası içerisinde bulunanlar açısından kaygı verici olabileceği açıktır. Nitekim Ertuğrul ve arkadaşları bina içerisinde mahsur kalmış bir şekilde ölümlerle burun buruna geldiklerini hissetmişlerdir. Emrence, o sırada fırka binasına bulunanlar arasında Ertuğrul'un da olduğunu doğrulamakla birlikte, Ertuğrul dışında beş kişinin daha ismini vermektedir.⁹¹ Ertuğrul ise fırka binasında çalışan hademeleri ve diğer görevlileri de dahil ederek içeride "*beş on arkadaş*" olduklarını ifade etmektedir. Bu bakımdan o gün fırka binasında en az beş, en fazla on kişi olduğu söylenebilir.

Ertuğrul'un kalabalıklar karşısında yaptığı ilk iş, "*süratle fırkanın kalın demir parmaklıklı kapılarını hademelerle kapa[tmak]*" olmuştur. Fırkanın kilitli bulunan ana demir kapısını şiddet zoruyla açmayı başaran kalabalık, CHF'yi aşağılayan sloganlar atarak bir anda binaya dolmuş ve kapının açılmasına engel olamayan hademeler başta olmak üzere içeridekileri darp etmiştir. Ertuğrul, tam da bu anda saldırganların ayakları altında kaldığını ve darp edildiğini hatırlamaktadır; onun Bahribaba Parkı'nda konuşma yapanlardan biri olduğunu anımsayan hiddetli grup yumruklarını ona yöneltmiştir. Şiddet, binanın ikinci katında da sürmüştür. Kalabalık, binanın içerisinde bulunan merdivenlerden yukarı çıkarak ikinci kata açılan camlı kapıyı tek seferde kırmış ve o katta bulunan CHF'lileri de darp etmiştir. Ertuğrul, bu şiddet sarmalı içerisinde silahların konuştuğunu da anımsamaktadır. Olaylar sırasında bir şekilde Valiliğin haberdar edilmesiyle Vali Kazım Bey, kısa bir süre sonra jandarma kuvvetiyle olay yerine gelmiş ve SCF'lileri dağıtmıştır. Ertuğrul, ancak bu sayede sağ kurtulabildiklerini belirtmektedir.

Gelinen noktada gerek mevcut literatür gerekse Ertuğrul'un aktardığı ayrıntılar, SCF lideri Fethi Bey'in İzmir gezisi sırasında CHF'nin son derece zor anlar yaşadığını göstermektedir. Tek parti döneminde iktidara yönelik kitlesel muhalefetin ilk defa İzmir'deki bu tecrübe ile açığa vurulduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Bu konuda diğer kaynaklarda rastlanmayan ölçüde ayrıntılı bilgiler sunan Ertuğrul'un, kendisini tıpkı ölüme hazır bir fedaî gibi ön plana çıkarmaya çalıştığı da gözden kaçmamalıdır.

Ertuğrul, İzmir'deki CHF il binasında gerçekleşen olayların ertesi günü CHF il teşkilatının, Fırka Genel Sekreterliği ile görüşmesi ve gelişmeleri anlatması için kendisini görevlendirdiğini öne sürmektedir. İzmir'deki olayları etraflıca Genel Sekreterlik ile paylaştığını ifade eden Ertuğrul, özellikle İzmir'de gazetelerin hangi taraftan olduklarını anlayamamış olmaktan yakınmış ve bu sebeple basına müdahale edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Nitekim bu süre zarfında fırka tarafından gazetelere gerekli talimatlar verilmiştir. Fakat Ertuğrul'un Genel Sekreterliğe asıl önerisi, Gazi'nin bir açıklama yaparak SCF ile bir alakası olmadığını açıklaması gerektiği şeklinde olmuş ve bu görüşü fırka üyeleri tarafından da paylaşılmıştır. Ertuğrul'un bahsettiği gibi Gazi gerçekten de bu tür bir açıklama yapacaktır, fakat bunun Ertuğrul gibi yerel bir ismin önerisi ile yapıldığını düşünmek güçtür. Bu noktada Ertuğrul'un kendisini olayların merkezine koymaya ve ön plana çıkarmaya çalıştığı bir kere daha görülmektedir. Yine de hatıratının bu kısmında "*Ve birkaç gün içinde [içinde de] Gazi'nin malum beyannamesi intişar etti.*" şeklinde verdiği

⁹⁰ Ertuğrul, bu anda omuzlar üzerinde yükselen polislerin "*gülmekten katıldıklarını*" da önemli bir ayrıntı olarak sunmaktadır.

⁹¹ İzmir CHF Müfettişi Zühtü, CHF Mutemedi Salih, eski Karşıyaka Belediye Başkanı Fikri, Sağlık Müdürü Lütfi, Polis yöneticisi İhsan ve Tayyare Cemiyeti'nden Şevki Beyler. Bkz. Emrence, *a.g.e.*, s. 98.

ayrıntı, İzmir’deki olayların fırka içerisinde nasıl bir etki yarattığını ve Gazi’nin bir adım atmasının bir süredir beklendiğini göstermektedir. İzmir’deki tüm söylentiler, SCF’nin Gazi’nin partisi olduğu ve hatta Gazi’nin yakında bu partinin başına geçeceği şeklinde gelişmişti. Bu bakımdan CHF açısından Gazi’nin SCF tarafında olmadığını açıklaması çok önemliydi.⁹² Nitekim Yunus Nadi, 9 Eylül 1930 tarihli yazısında Gazi’nden iki parti arasındaki konumunu açık etmesini istiyordu. Bu yazının ertesi günü Gazi, nihayet, CHF’ye olan bağlılığını dile getiren bir açıklama yaptı.⁹³ Bu açıklama CHF teşkilatları açısından o denli önemli görülmüştür ki, Ertuğrul bu açıklamayı on bin nüsha halinde bastırarak İzmir ve çevresinde muhtelif yerlere gönderdiğini ifade etmektedir. O tarih için on bin rakamı biraz abartılı görünmekle birlikte, bu türde bir girişime duyulan ihtiyaç hemen her yerde derinden hissedilmiştir. Açık olan şudur ki, Gazi’nin açıklaması CHF’ye adeta yeniden hayat vermiştir.

İzmir’deki olayların ardından Ertuğrul, Fethi Bey’in İzmir ziyaretinin ardından “İntihab İşleri” başlığı altında 1930 Belediye Seçimleri’ne dair hatıratına değinmektedir. Bu seçim, tek parti döneminde çok partili olarak girilen ilk ve tek seçimdir. Seçimden önce yeni Belediye Seçim Kanunu gereğince İzmir ilk olarak 14 seçim bölgesine ayrılmış ve seçim defteri 21 Eylül 1930’da askıya çıkarılmıştı. Seçmenler, defterlerde bir hata görmeleri durumunda 25 Eylül’e kadar itirazda bulunabileceklerdi. Nitekim SCF’nin İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri (Üstündağ) Bey başta olmak üzere pek çok SCF’li listelere itiraz etti; SCF’liler, seçmen sayısında oynama yapıldığını iddia ediyorlardı. Bu itirazlar karşısında Valilik seçmen sayısında bazı düzeltmeler yapsa da, seçim süreci daha en başında sıkıntılı başlamıştı. Bu şartlar altında İzmir’de ilk oy 1 Ekim 1930 tarihinde sandığa atıldı ve seçim süreci 12 Ekim’e kadar sürdü.⁹⁴

Ertuğrul, hatıratında, belediye seçimlerinin CHF ve onun lideri aleyhindeki hislerin nasıl alevlendiğini gösteren bir örnek olduğunu ifade etmektedir. Seçimde kendi kütüğünün de kayıtlı olduğu Yalılar’dan (Güzelyalı’dan) sorumlu olan Ertuğrul, büyük bir seçim alanı olarak kaydettiği muhitinde kendisi ile birlikte sadece dört kişinin fırka adına görevli olduğuna dikkat çekmekte ve İzmir’de CHF teşkilatlarının ne denli kan kaybettiğini bir kere daha göstermektedir. O dönemde sandıkta oylar açık bir şekilde verildiği için, sandığa gelen seçmenlerin hangi partiyi destekledikleri orada bulunan herkesçe görülebilmektedir. O gün Yalılar’da CHF adına sandık başında bulunan Ertuğrul’un iddiasına göre sandığa gelen seçmenler çoğunlukla SCF’lidir. Bu kişiler sandık başında bekleyen CHF’li görevlilere hakaret ve tehditlerde bulunmuştur. Hatta bu muamele onları ölüme götürece kadar tehlikeli bir hal alabilmiştir. Ertuğrul burada bir kere daha partisi için ölümü göze aldığını vurgulamakla birlikte, aktarımlarıyla CHF’ye olan tepkinin bir müddet daha geçmediğini de ortaya koymaktadır.

Ertuğrul sandığa gelenlerin çoğunlukla SCF’li olduğunu bilmesine ve görmesine rağmen, seçimin sonucu beklenenden farklı çıkmıştır. Ertuğrul, kendi sandığından CHF’nin galip çıktığını övünerek aktarmakta ve şöyle demektedir: *“Fasılasız ve geceleri dahi hiç uyumaksızın aldığımız [aldığımız] tedbirler ve sarf ettigimiz emekler neticesi olarak ekseriyeti temin eyledik. [...] Bundan so[n]ra alınan tedbirlerin revacını temin için benden ne istenmiş ise yaptım.”* Ertuğrul’un sandık başından aktardığı bu ifadeler son derece dikkat çekicidir. Yerel seçimde Ertuğrul ve arkadaşları, sandık başında aralıksız ve geceleri uyumayacak ölçüde devamlı bir şekilde birtakım *“tedbirler”* almıştır. Ertuğrul, bu tedbirler

⁹² Örnekler için bkz. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 45-48; Avşar, *a.g.e.*, s. 122-126.

⁹³ Gülen, *a.g.e.*, s. 58-60.

⁹⁴ Çakmak, *a.g.e.*, s. 200-205.

çerçevesinde kendisinden “*ne istenmiş ise*” yapmıştır. Ertuğrul’dan “*ne istendiği*” tam olarak anlaşılmasa da, seçmenin çoğunlukla SCF’li olduğunun anlaşıldığı bir yerde sandığa yapılmış bir tür müdahaleyi akla getirmektedir. Nitekim 1930 yılındaki şartlar da Ertuğrul’un bahsettiği ayrımının gerçekleşmesi için son derece uygundur. Her şeyden önce oyların – sandığı koruyan emniyet kuvvetleri ve bürokratlar da dahil olmak üzere- orada bulunan herkesin önünde açık bir şekilde verildiği bir seçim ortamının seçmen üzerinde psikolojik bir baskı yaratması son derece doğaldır. Nitekim Ertuğrul da sandığa gelen seçmenlerin, oylarını açık bir şekilde vermelerinden dolayı, çoğunlukla SCF’li olduklarını rahatlıkla gözlemleyebilmiştir. Diğer yandan, bürokrasinin CHF’ye olan –ve olmasının da beklendiği-bağlılığı da unutulmamalıdır. Nitekim bu seçimde SCF’nin pek çok yerde bürokratik baskı ile karşılaştığı ve hemen her yerde seçimi CHF’ye kazandırmaya yönelik hummalı bir çaba olduğu da pek çok kaynak tarafından ortaya konmaktadır.⁹⁵ Belki de tüm bunlara bir tepki olarak İzmir’de 1930 Belediye Seçimleri’ne katılım oranı %35’i geçmemiştir. Yine de SCF, bu düşük katılıma ve yapılan baskılara rağmen İzmir’deki seçimde hatırı sayılır başarılar elde etmiştir. Özellikle İzmir’in merkezinin dışında kalan kaza ve nahiyelerde SCF, CHF karşısında genellikle %80 civarında bir oranla galip çıkmıştır.⁹⁶ Bu bakımdan, Ertuğrul’un hatıratı da İzmir’deki Belediye Seçimleri’nde CHF’nin çok çetin bir mücadele vermek durumunda kaldığını göstermektedir. CHF’yi İzmir’de –ve diğer pek çok yerde- zorlayan Belediye Seçimleri, daha sonra sandıkta hile yapıldığı şeklinde şikayetlere neden olmuştur. Bu şikayetler, bizzat fırka başkanı Fethi Okyar tarafından TBMM’de dile getirilmiştir. Fakat Gazi’nin tüm sürecin sonunda CHF’den yana taraf olduğunu açıklaması ve mevcut manzara içerisinde Fethi Bey’in büyük ölçüde yalnız kalması sonrasında, Fethi Bey 17 Kasım 1930 tarihinde TBMM’de cereyan eden ateşli bir tartışmanın hemen ardından fırkasını bizzat feshetmek zorunda kalmıştır.⁹⁷

Ertuğrul, seçimden sonra “*Serbest Fırka lagvedildi [lağvedildi].*” ifadelerinin ardından, SCF’ye katılarak kendilerini yalnız bırakmış olan eski CHF’lilerin SCF’nin kendisini feshetmesinin ardından yeniden CHF’ye döndüklerini sitemli bir şekilde ifade etmektedir. Bu süreçte fırka tarafından kendilerine, SCF’den CHF’ye geri dönen bu kişilerin ayrımcılığa uğramamaları defalarca telkin edilmiş, Ertuğrul gibi en başından beri CHF’de bulunanlar ise “*pekala*” demek dışında bir şey yapamamıştır. Ertuğrul’un bu ifadeleri, SCF tecrübesinden sonra CHF’ye geri dönen kimselerin fırka teşkilatı tarafından pek de iyi karşılanmadığını göstermektedir. Eğer merkezin bu konuda baskısı olmasa, CHF’liler SCF’ye geçmiş olan eski arkadaşlarını yeniden fırka içerisine almak istemeyeceklerdir. Ayrıca, milletvekili adayı olabilmek için bu satırları kaleme alan Ertuğrul, SCF döneminde CHF için mücadele etmiş olan şahsının değil de o buhranlı günlerde SCF’li olup da daha sonra CHF’ye dönenlerin yüksek mevkilere gelmelerine son derece içerlemekte ve kendisi gibi olanların da adeta üvey evlat muamelesi gördüklerini ifade etmektedir. Bu noktada Ertuğrul, “*Bu acı istihsa muvacehesinde insanın kendini boynu büyük bir öveyi evlad [üvey evlat] mevkiinde görmesi kadar acı ve feci bir azab [azap] yoktur sanırım. İşte ben bundan kurtulmak için Muğla mebusluguna namzedliğimi [Muğla mebusluğuna namzetliğimi] istirham etmiş*

⁹⁵ Öz, a.g.e., s. 163-189; Naskali, a.g.e., s. 31-33; Yetkin, a.g.e., s. 192-194; Koçak, *Serbest*, s. 224-342; Emrence, a.g.e., s. 163-190. Atatürk’ün en yakınlarından Hasan Rıza Soyak bu konuda şunları yazmaktadır: “*Serbest Fırkacıların şikâyet ve iddiaları bütün bütün boş değildi; Atatürk bunun farkındaydı. Nitekim bir gün kendisine hemen hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın lehinde olarak gelen seçim haberlerini arz ettiğim sırada bana, ‘Hangi fırka kazanıyor?’ diye sormuş; ‘Tabii bizim fırka Paşam’ cevabını vermiştim de gülmüş; ‘Hayır efendim; hiç de öyle değil! Hangi fırkanın kazandığını ben, sana söyleyeyim; kazanan idare fırkasıdır çocuk! Yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve valiler. Bunu bilenin’ buyurmuştu.*” Bkz. Soyak, a.g.e., s. 418.

⁹⁶ Çakmak, a.g.e., s. 205-209.

⁹⁷ Öz, a.g.e., s. 190-192; Okyar ve Seyitdanlıoğlu, a.g.e., s. 156-163; Yetkin, a.g.e., s. 225-228.

idim." diyerek, bir bakıma, 1939 yılında Muğla milletvekiliği için aday oluşunu 1930 yılına uzanan bu kırınglıklara dayandırmakta ve hak ettiğini düşündüğü mevkii almak istemektedir.

Ertuğrul'un SCF hatıratı burada son bulmaktadır. Önemle belirtmek gerekir ki, Ertuğrul SCF dönemindeki "*kahramanlıklarını*" uzun uzadıya anlatarak Muğla'da yapılan ara seçim için yaptığı milletvekili başvurusundan da istediğini alamamış, Muğla'daki ara seçimde Emekli Orgeneral İzzettin Çalışlar seçilmiştir.⁹⁸ 1941 Eylül'ünde Manisa'da yapılacak olan ara seçim için de başvuruda bulunan Ertuğrul'un bu girişimi de Ali Rıza Artunkal'ın seçilmesi ile başarısız olmuştur.⁹⁹ Ertuğrul, tek parti döneminin son genel seçimi olan 1943 seçimlerinde şansını denemiştir. Doğrudan CHP Genel Sekreterliği'ne hitaben kaleme aldığı 24 Kasım 1942 tarihli dilekçesinde Ertuğrul, tıpkı daha önceki dilekçelerinde olduğu gibi eğitim ve meslek kariyerini, Milli Mücadele'deki rolünü, CHP için yaptığı hizmetleri ve daha önceki seçimlerde aday gösterilmeme sebeplerini kendince aktarmaya çalışmıştır. Ertuğrul'un bu başvurusunda da SCF günlerinde kendisini partisi için nasıl feda ettiğini altı kalın puntolarla çizilmiş bir paragraf olarak vurgulamak ihtiyacı hissetmesi dikkate değerdir.¹⁰⁰ Ertuğrul'un 1943 Genel Seçimleri için CHP'den yaptığı bu son adaylık başvurusunun da başarısızlıkla sonuçlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Bu durum, -eğer parti ya da İnönü nezdinde Ertuğrul'a özel bir olumsuz durum söz konusu değil ise- milletvekili adaylığı başvurularında SCF günlerinde yapılan fedakarlıkların sunulmasının aday gösterilmek için tek başına yeterli bir kıstas olmadığına işaret etmektedir.

Sonuç

Bu makalede İzmirli gazeteci, eğitimci ve siyasetçi Mehmet Şevki Ertuğrul'un SCF hatıratı ilk defa yayımlanmıştır. Doğrudan Ertuğrul'un kaleminden çıkan bu hatıratın yazılma süreci, öncesi ile sonrasıyla, tek parti dönemine dair önemli sayılabilecek bulgulara ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu bulgular, SCF günlerinde İzmir'de yaşananların CHF'li yerel bir göz tarafından aktarılması, SCF'nin tek parti döneminde uzun vadede bıraktığı izler ve tek parti döneminde milletvekili adayı olmak için girişilen çabaların niteliği üzerinden özetlenebilir.

Mehmet Şevki Ertuğrul'un SCF günlerine dair hatıratını yazma hikayesi, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile başlayan yeni dönemin ilk genel seçiminin yaşandığı 1939 yılına dayanmaktadır. Bu genel seçimlerde İzmir'den milletvekili olabilmek için CHP'ye adaylık başvurusunda bulunan Ertuğrul, ilk defa bu seçimde uygulanan "*istişare toplantıları*" neticesinde, ikinci seçmenlerin onayından geçemediği için aday gösterilmemiştir. Yine de bu durum, Ertuğrul'un milletvekili olmak arzusunda bir azalmaya neden olmamıştır. 1939 Mart'ında yapılan genel seçimlerden kısa bir süre sonra bir Muğla milletvekilinin vefat etmesi üzerine burada yapılması kararlaştırılan ara seçim için de CHP'ye adaylık başvurusunda bulunan Ertuğrul, parti merkezine ve Cumhurbaşkanı İnönü'ye rüştünü ispat edebilmek için başvuru dilekçesinin yanında kendisini anlatan dört adet yazı kaleme almıştır.

Mehmet Şevki Ertuğrul'un 1939 yılında CHP'den yaptığı milletvekili adaylığı başvurularında kaleme aldığı yazılarında kullandığı yöntem, dil ve üslup bizi bazı bulgulara

⁹⁸ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1; *BCA Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu*, Katalog No: 30-10-0-0, Kutu No: 76, Gömlek No: 501, Sıra No:7.

⁹⁹ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1; *BCA Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Kataloğu*, Katalog No: 30-10-0-0, Kutu No: 76, Gömlek No: 502, Sıra No: 1.

¹⁰⁰ *BCA CHP Kataloğu*, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1.

¹⁰¹ 1943 Genel Seçimleri'nde İzmir'den gösterilen milletvekili adaylarının listesi için bkz. Çakmak, *a.g.e.*, s. 292-293.

ulaştırmaktadır. Bunlardan birincisi, Atatürk döneminde istediği yerlere gelemeyen kimselerin İnönü dönemini kendileri için bir fırsat olarak görmeleridir. Ertuğrul'un yazılarında kendisini ifade ediş biçimi, İnönü ile birlikte hak ettiği yeri almasının zamanının geldiğini düşündüğünü göstermektedir. İkinci olarak, bu dönemde CHP'den milletvekili adayı olmak için başvuruda bulunan kişiler, mesleki-siyasi kariyerleri ve partiye hizmetleri gibi aslında olması gereken bilgilerin dışında iki hususa vurgu yapmayı önemsemektedirler. Bunlardan birincisi Milli Mücadele yıllarında aldıkları tutum ve yaptıkları hizmetlerdir. Hatta kimi aday adayları, Milli Mücadele dönemine dair ellerinde bulunan bazı belgeleri başvuru evraklarının yanında partiye sunmaktadır. Bu durum, Milli Mücadele'de alınan tutumun ve hangi tarafta bulunulduğunun yıllar sonra dahi önemsendiğini göstermektedir. Milli Mücadele'nin bir vatan savunması olarak görülerek memlekete dair bir tür sadakat göstergesi olarak önemsenmesi olağan karşılanmalıdır. Bundan daha ilginç olan ise ikinci husustur. Bu dönemde CHP'den milletvekili adayı olmak için başvuran kişiler, 1930 yılında üç aylık bir çok partili siyaset tecrübesi olarak hafızalarda yer eden SCF günlerinde nasıl bir tutum takındıklarını da partiye ispatlamak istemektedirler. Bir siyasetçinin yaklaşık on yıl önce gerçekleşmiş ve son derece kısa sürmüş olan bir konuda neden kendisini ispat etmek isteyeceği bu noktada sorulması gereken bir sorudur. Bize göre SCF, CHP'ye mensup çevreler içerisinde pek de iyi hatırlanmayan ve sonraları gayri resmi bir şekilde de olsa partiye olan sadakati ölçmeye yarayan ölçütlerden biri olarak görülmüş ya da öyle sanılmıştır. Zira CHP açısından tek parti döneminde (Takrir-i Sükun döneminin sonrası için söylenecek olursa) SCF dışında bu türde bir "sınavın" söz konusu olduğunu söylemek imkanı yoktur; bu bakımdan SCF'nin üç aylık kısa ömrü, siyasi bakımdan yapılan değerlendirmelerde neredeyse tek kıstas olması bakımından önemli görülmüş olmalıdır. Bu sebeple CHP'den milletvekili adayı olmak isteyenler, SCF günlerinde yaptıklarını ön plana çıkarmak istemişlerdir. Esasen partinin milletvekilliği adaylığı başvurularında bu yönde açık bir sorusu ya da bilgi talebi yoktur; hatta Ertuğrul'un başvurusu esnasında SCF hatıratını bir kanıt olarak sunması da –eğer Ertuğrul'a özel bir durum yoksa- milletvekili adayı gösterilmesi noktasında pek bir işe yaramamıştır. Bu durum, milletvekili adaylığında SCF döneminde takınılan tutumun tek başına yeterli bir kıstas olmadığını göstermektedir.

Mehmet Şevki Ertuğrul'un 1939 yılında Muğla'daki ara seçimde CHP'den milletvekili adaylığı başvurusunda bulunurken dokuz sayfalık SCF hatıratını başvuru dilekçesine ayrı bir ek olarak sunması, kendisini partiye ve partinin liderlerine ispat etme çabasından ileri gelmektedir. Bu sebeple hatırat, doğrudan şahsi bir amaç için yazılmıştır. Hatıratın kamuoyunun değil de sadece dar bir çevrenin (İnönü'nün ve bazı parti idarecilerinin) okuması amacıyla yazılması, metnin içeriği kadar dilini de şekillendirmiştir. Ertuğrul gerek hatıratında gerekse diğer üç yazısında daima bir İnönü (ya da "İsmet") vurgusu yapmakta ve onu adeta yüceltmektedir. Bu, Milli Şef Dönemi olarak da adlandırılan siyasi dönemin genel manzarası bakımından tutarlı ve gerçekçi görünmektedir. İnönü, ilgili dönemde gerek içeride gerekse dışarıda rejimin en başat aktörü konumundadır. Üstelik milletvekili adaylarının belirlenmesi de büyük oranda İnönü'nün inisiyatifine bağlıdır. Bunların yanında kullanılan dil bakımından Ertuğrul, SCF hatıratının genelinde kendisini merkeze koyan ve ön plana çıkaran bir tutum takınmaktadır. Bu tutum, hatırat türü eserlerin genelinde görülebilecek bir husus olması bakımından olağan kabul edilmelidir.

Dokuz sayfalık hatıratın içeriğinin analizine bakılacak olursa Ertuğrul, SCF'nin İzmir'de nasıl karşılandığını bir CHF'li gözüyle anlatmaktadır. Hatırat, SCF'nin İzmir'deki CHF teşkilatlarını son derece zor durumda bıraktığını göstermektedir. Burada Ertuğrul, Başvekil İsmet Bey'in zor durumda olduğu SCF günlerinde ona olan bağlılığını yitirmediğini özellikle vurgulamak ister görünmektedir. Gerçekten de SCF ilk kurulduğu zaman İzmir genelinde yayılan söylentiler, CHF iktidarının ekonomi politikaları ve iktidarın başında bulunan Başvekil İsmet Bey etrafında şekillenmiştir. İsmet Bey, iktidar ve onun olumsuzlukları ile o denli özdeşleşmiştir ki, SCF kurulduğu zaman Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Başvekil İsmet Bey'e söz geçiremediği için onun karşısına yeni bir parti ile çıkmak istediği

düşünülmüştür. Bu tür söylentilerde her türlü olumsuzluğun arka planında adeta “İsmet” imgesinin var olduğunun düşünülmesi, buna karşın Gazi’nin CHF’den ve İsmet Bey’den ayrı tutularak daha farklı bir konuma oturtulmaya çalışılması dikkat çekicidir. Muhalefetin Gazi’yi CHF’den ve “İsmet’ten” ayrı tutarak kendisi ile özdeşleştirmeye çalışması, Türk siyasetinin ilerleyen dönemlerinde de benzer bir şekilde kendisini gösterecektir.

CHF’lilerin 5 Eylül 1930 tarihinde Konak’taki Bahribaba Parkı’nda düzenledikleri mitingin ardından başlayan olaylar da bizzat Ertuğrul’un hatıratına konu olmuştur. Güvenlik birimlerinin zorlukla durdurabildiği olaylar, SCF’lilerin saldırısına uğrayan CHF il binasının içerisinde bulunan Ertuğrul tarafından ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu olaylar pek çok kaynağa konu olmakla birlikte, gerek Ertuğrul’un aktardıkları gerekse bizim ilgili muhitte gerçekleştirdiğimiz incelemeler, süreci hiç olmadığı kadar aydınlatabilmektedir.

Ertuğrul’un hatıratının bir diğer kısmını 1930 Belediye Seçimleri oluşturmaktadır. Burada Yalılar’daki (Güzelyalı) sandıklardan sorumlu olduğunu belirten Ertuğrul, sandığa gelenlerin çoğunun SCF’li olduğunu belirtmesine rağmen sandıktan CHF’nin galip çıktığını ve bunu da gece gündüz tedbirler alarak ve kendilerine verilen görevleri yerine getirerek sağladıklarını ifade etmektedir. Bu durum, CHF’nin 1930 Belediye Seçimleri’nde İzmir’de ne derece zorlandığına bir kere daha işaret etmekle birlikte, Ertuğrul’un çoğu zaman çelişkiye düşen ifadelerinden, CHF’nin seçimlerde sandıklara bir şekilde müdahale ettiği izlenimi de doğmaktadır. Bu izlenim, 1930 Belediye Seçimleri esnasında ve sonrasında yaşananlar genel olarak göz önünde bulundurulduğunda, olağandışı görülmemelidir.

Son olarak, hatıratın bir diğer yönünü, daha önce CHF’den SCF’ye geçmiş olan kimselerin SCF’nin kendisini feshetmesinin ardından CHF’ye geri dönmelerinin Ertuğrul ve diğer partililer açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratması oluşturmaktadır. Bu kişilerin CHF içerisinde kısa sürede yeniden ön planlara geçmelerine içerleyen Ertuğrul, parti içerisinde adeta üvey evlat muamelesi gördüklerini ifade etmektedir. Ertuğrul’un bu ruh hali, onun SCF’den sonra neden Atatürk döneminde değil de İnönü döneminin ilk genel seçiminde milletvekili adayı olmak istemesini daha bir anlaşılır kılmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Ertuğrul ve diğer pek çok kişi İnönü ile birlikte hak ettikleri yeri alabilecekleri yeni bir dönemin başlayacağını düşünmüş olmalıdırlar.

Bu makalede yayımlandığı haliyle Mehmet Şevki Ertuğrul’un dokuz sayfalık SCF hatıratı, tek parti dönemine dair tarih yazımında araştırmacıların yoğun ilgisini çeken SCF tecrübesinin yerel bir göz tarafından aydınlatılması ve ayrıntılandırılması bakımından önem arz etmektedir. Her ne kadar İzmir SCF’nin siyasi akıbetinde önemli bir kırılma olmuş olsa da bu partinin Türkiye’nin diğer pek çok şehrinde örgütlendiği ve Belediye Seçimleri’ne katılım sağladığı unutulmamalıdır. Bu bakımdan, SCF’nin teşkilatlandığı diğer yerlere dair yeni hatırat-eserlerin de yayımlanması durumunda tek parti döneminin yereldeki yansımaları daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

BCA Başbakanlık Muamalat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Katalog No: 30-10-0-0, Kutu No: 76, Gömlek No: 502, Sıra No: 1.

BCA Başbakanlık Muamalat Genel Müdürlüğü Kataloğu, Katalog No: 30-10-0-0, Kutu No: 76, Gömlek No: 501, Sıra No:7.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 3.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 305, Gömlek No: 1238, Sıra No: 1.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 314, Gömlek No: 1284, Sıra No: 1.

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 435, Gömlek No: 1804, Sıra No: 1.

Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı ve Tek Parti Dönemine Dair Düşündürdükleri

BCA CHP Kataloğu, Katalog No: 490-1-0-0, Kutu No: 435, Gömlek No: 1805, Sıra No:1.

C.H.P. Tüzüğü (Partinin Üsnomal Büyük Kurultayı Onaylamıştır), Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938.

Cumhuriyet Halk Partisi, *On Beşinci Yıl Kitabı*, Ankara, 1938.

2. Süreli Yayınlar

Ahenk

Cumhuriyet

İnkılâp

Milliyet

Ulus

Ulusal Birlik (İzmir)

Vakit

Yeni Asır

3. Kitap, Makale ve Tezler

Ağaoğlu, Ahmet, (1969), *Serbest Fırka Hatıraları*, 1. Baskı, Baha Matbaası, İstanbul.

Arıkan, Zeki, (2006), *İzmir Basın Tarihi (1868-1938)*, 1. Baskı, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Atay, Falih Rifki, "Yeni Kamutaya Doğru", *Ulus*, 9 Şubat 1939, s. 1, 8.

Atay, Falih Rifki, (1980), *Çankaya*, Sena Matbaası, İstanbul.

Avşar, Abdülhamit, (1998), *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, Kitabevi, İstanbul.

Çakmak, Fevzi, (2017), *İzmir Siyasi Hayatında Seçimler (1908-1945)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Demir, Yağız, (2020), "Millî Şef Döneminde Chp'de Mebusluk Başvuruları ve Siyasi Kültür (1939-1950)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Demirel, Ahmet, (2014), *Tek Partinin İktidarı: Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Duman, Önder, (2017), "Tek Parti Döneminde CHP'de Bir Parti İçi Demokrasi 'Denemesi': 1939 Seçimleri ve İkinci Seçmenlerle 'İstişare'", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 26, Güz 2017, ss. 208-235.

Emrence, Cem, (2008), *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Erer, Tekin, (1963), *Türkiye'de Parti Kavgaları*, 1. Baskı, Ticaret Borsası Matbaası, İstanbul.

Eroğul, Cem, (2014), *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul.

Goloğlu, Mahmut, (1974), *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, 1. Baskı, Kalite Matbaası, Ankara.

Göndürü, Döndü Sena, (2020), "1930 Yılı Sonlarında Cumhuriyet Halk Fırkası Taşra Teşkilatı: Heyet Raporları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 66, ss. 123-152.

Gülen, Ahmet, (2023), *İnönü ve Demokratlar*, 1. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Gülen, Ahmet, (2022), *Kronolojik Serbest Cumhuriyet Fırkası Tarihi*, 1. Baskı, Berikan

- Yayınevi, Ankara.
- İlmen, Süreyya, (1951), *Dört Ay Yaşamış Zavallı Serbest Fırka*, 1. Baskı, Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, İstanbul.
- İnönü, İsmet, (2008), *Defterler (1919-1973)*, Cilt: 1, haz. Ahmet Demirel, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kabasakal, Mehmet, (1991), *Türkiye’de siyasal parti örgütlenmesi: 1908-1960*, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Kandemir, Feridun, (1955), *Serbes Fırka Nasıl Kuruldu-Nasıl Kapatıldı?*, 1. Baskı, Ekicigil Matbaası, İstanbul.
- [Karacan], Ali Naci, (1930), “Bizim Fırkanın Acınacak Hali”, *İnkılâp*, 24 Teşrinisani [Kasım], s. 1.
- [Karaosmanoğlu], Yakup Kadri, “C. H. Fırkası”, *Hâkimiyeti Milliye*, 29 Teşrinisani [Kasım] 1930, s. 1.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, (1968), *Politikada 45 Yıl*, 1. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Kaya, Murat, (2024), *Gazeteci ve Siyasetçi Kimliğiyle Haydar Rüştü Öktem (1885-1951)*, 1. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kılıç Ali, (2007), *Atatürk’ün Sırdışı Kılıç Ali’nin Anıları*, der. Hulûsi Turgut, 9. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Cemil, (2009), “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şeflik/Millî Şef”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Kemalizm*, Cilt: 2, ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 119-137.
- Koçak, Cemil, (2006), *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Cemil, (2010), *İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Cemil, (1986), *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 1, 1. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara.
- Koçak, Cemil, (2007), *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt: 2, 3. Baskı, İletişim Yayınları, Ankara.
- Lamprou, Alexandros, (2022), “Dilekçe Gönderme, İhbar ve Türkiye’de Tek Parti Döneminde Devlet-Toplum İlişkileri: 1939 Genel Seçimi Örneği”, *Tek Parti Dönemini Yeniden Düşünmek Devlet, Toplum ve Siyaset*, der. Sevgi Adak ve Alexandros Lamprou, 1. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 93-128.
- Naskali, Emine Gürsoy, (2015), *Celal Bayar Arşivinden Serbest Fırka Anıları*, 1. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.
- Okyar, Osman ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, (2017), *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye*, 7. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Öz, Esat, (1992), *Türkiye’de Tek-Parti Yönetimi Ve Siyasal Katılım: 1923-1945*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınevi, Ankara.
- Öz, Eyüp, (2019), *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, 1. Baskı, İletişim Yayınları.
- Soyak, Hasan Rıza, (2010), *Atatürk’ten Hatıralar*, 6. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sürgevil, Sabri, (2009), *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Temizer, Abidin, (2014), *Şefik Avni Özüdoğru’nun Serbest Fırka Hatıratı*, 1. Baskı, Libra

Ahenk Gazetesi Başyazarı Mehmet Şevki Ertuğrul'un Serbest Fırka Hatıratı ve Tek Parti Dönemine Dair Düşündürdükleri

Kitapçılık, İstanbul.

Toker, Metin, (1990), *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları (1944-1973)*, Cilt: 1, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Turan, Akkoyun, (1996), "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 14, ss. 101-124.

Uran, Hilmi, (2017), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1930)*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Uyar, Hakkı, (2014), *100 soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)*, 2. Baskı, Anka Yayınları, Ankara.

Uyar, Hakkı, (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul.

Vural, Demet Öztekinli, (2017), "İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Kuruluşu Ve Teşkilatlanması (1923-1938)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.

Yetkin, Çetin, (19

97), *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 2. Baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

4.Dijital Kaynaklar

Plan d'Assurance de Smyrne (Smyrna), Juin 1905, Turquie; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b101006169.r=Smyrna?rk=21459;2> (Erişim Tarihi: 13.12.2024).